

Ede – Nieuwe kazernelaan 2 Keuken- en kantinegebouw

Bouwhistorische (deel)verkenning

BAAC Rapport B-18.0320

Auteur:

Drs. ing. A.G.
Oldenmenger

ISSN: 1873-9350

Redactie:	ir. R.J.W.M. Gruben
Veldwerk:	drs. ing. A.G. Oldenmenger
Fotografie:	drs. ing. A.G. Oldenmenger
Teksten:	drs. ing. A.G. Oldenmenger
Waardering:	ir. R.J.W.M. Gruben
	drs. ing. A.G. Oldenmenger
	drs. L. van Hemert

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en/of BAAC bv.

BAAC, bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103

5222 BS 's-Hertogenbosch

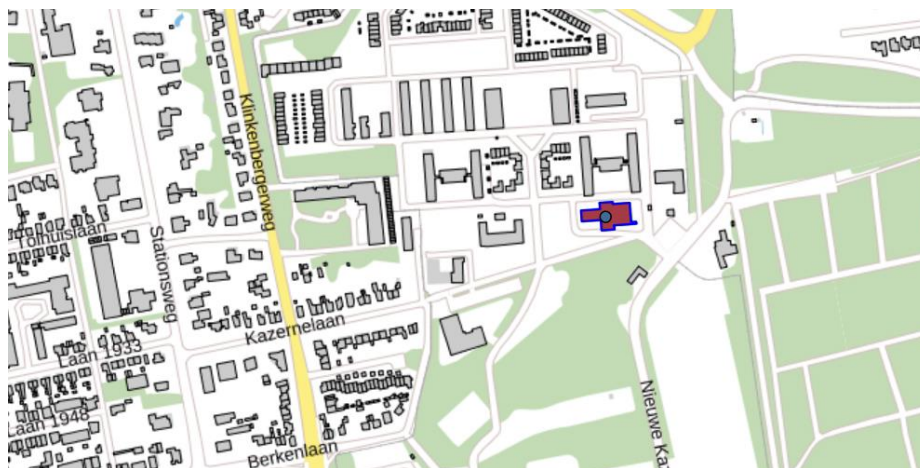
Tel.: (073) 61 36 219

E-mail: denbosch@baac.nl

1 Inleiding

1.1 Uitgangspunten

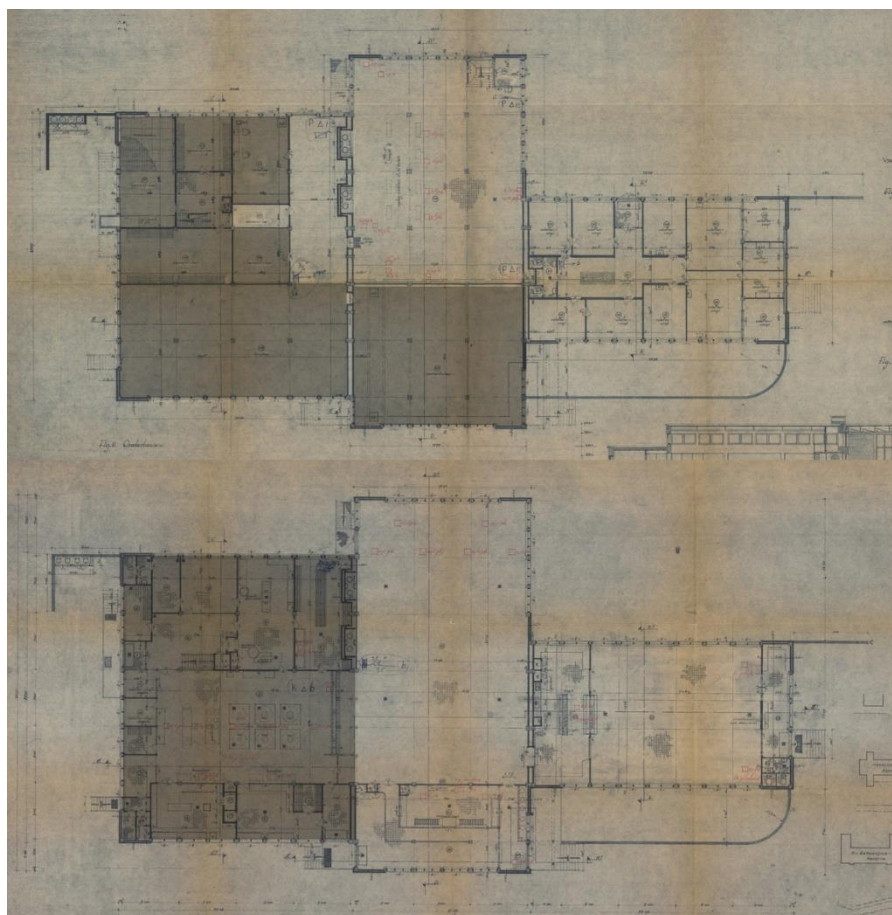
In verband met een voorgenomen herbestemming van het voormalige keukengebouw Nieuwe Kazernelaan 2D3 te Ede is inzicht gevraagd in eventueel aanwezige monumentale waarden. Dat het gebouw van betekenis is, komt naar voren uit beleidsstukken van de gemeente Ede waarin het gebouw is aangemerkt als beeldbepalend. Doorgaans wordt daarmee aangeduid dat de uitwendige aard van een bouwwerk in hoge(re) mate invloed heeft op het aanzien/beeld van een gebied, in dit geval een voormalig kazerneterrein. Het gebouw is niet aangewezen als gemeentelijk monument, maar de gemeente Ede verwacht deze status in de nabije toekomst wel toe te kennen. In 2014 is er een cultuurhistorische quickscan van het pand uitgevoerd. Deze is BAAC ter beschikking gesteld.

Het gebouw rood gemarkeerd (BAG-viewer).

De verkenning heeft aanvang genomen met het raadplegen van documenten die door de opdrachtgever zijn aangeleverd. Daaronder de bovengenoemde cultuurhistorische quickscan, historische bouwtekeningen en dergelijke. In aanvulling daarop zijn door BAAC enkele topografische afbeeldingen verzameld en

een aantal historische foto's van het kazerneterrein waar het gebouw deel van uitmaakt(e). Op woensdag 10 oktober 2018 vond het veldwerk plaats. Daarbij werd het in- en uitwendige van het gebouw verkend. Deze verkenning ging gepaard met het uitvoeren van een kleurhistorisch onderzoek van het exterieur, waarbij circa 15 kleurentrapjes werden aangebracht. De bouwhistorische verkenning kende beperkingen. De belangrijkste daarvan was dat de huurder van de ruimte waarin de brouwerij is gevestigd, geen medewerking aan de verkenning wenste te verlenen. Een deel van het gebouw, naar schatting een derde, kon daardoor niet worden verkend. Een indruk van het niet toegankelijke deel van het gebouw kon worden verkregen aan de hand van een aantal foto's dat in het kader van de cultuurhistorische quickscan in 2014 was gemaakt. Ook deze werden door de opdrachtgever ter beschikking gesteld. Het is moeilijk uit te leggen hoe lastig het is om een gedegen, goed onderbouwde waardering te schrijven wanneer een pand niet volledig kan worden verkend. Het voornaamste gebrek is dat de beeldvorming met betrekking tot het gebouw niet volledig is. Omdat de huurovereenkomst met de onwelwillende huurder begin 2019 afloopt, zal deze rapportage nadat de huurder het pand heeft verlaten, worden aangevuld. Het is daarbij niet ondenkbaar dat waardering en enkele waardenstellingen moeten worden aangepast.

Op plattegronden uit 1962-1967 met grijs gemarkeerd de delen van het gebouw die tijdens de veldverkenning in oktober 2018 niet toegankelijk waren.

De bouwhistorische verkenning kende een non-destructief karakter. Er zijn geen afwerkingen verwijderd om dragers in het zicht te brengen. De kleurhistorische verkenning ging uiteraard wel gepaard met het toebrengen van schade aan afwerkklagen.

1.2 Bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorici analyseren de draagconstructies, de gevels én het interieur van historische gebouwen. Vormen, materialen en bouwtechnieken hebben veelal tijdsgebonden eigenschappen die door de bouwhistoricus worden herkend. Daardoor wordt het voor de bouwhistoricus mogelijk om inzicht te geven in de wijze waarop het pand werd gebouwd, en hoe het daarna door verbouwingen is getransformeerd in het gebouw zoals dat tegenwoordig is.

Het nut van het bestuderen van constructies, structuren en afwerkingen is primair het vergroten van kennis omtrent het bouwen in het verleden. Die kennis is in brede zin noodzakelijk om op verantwoorde wijze met gebouwd erfgoed in Nederland om te gaan. Daarbij valt niet alleen te denken aan restauraties, maar ook aan verbouwingen.

De kennis over het historische bouwen stelt de bouwhistoricus ook in staat om bij objectgericht onderzoek uitspraken te doen ten aanzien van de monumentale waarde, van het object als geheel en van de onderdelen waaruit het is samengesteld. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (2009) waarin als toetsingscriteria de mate van authenticiteit en zeldzaamheid zijn genoemd.

De door de bouwhistoricus vervaardigde rapportage met waardering en waardenstellingen kunnen gebruikt worden door architecten en planontwikkelaars ter inspiratie voor noodzakelijk geachte ontwikkelingen en door overheden en monumentencommissies om de rapporten en verbouwplannen te toetsen.

Het gebouw op de dag van de veldverkenning.

1.3 Monumentale waarde en monumentenbeleid

Het besef dat er door de overheid moet worden gestreefd naar het behoud van het gebouwde erfgoed met als doel deze objecten als nalatenschap van voorouders te behouden tegen sloop, is in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan. Dit besef resulteerde in 1875 in het oprichten van de afdeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandse zaken. Wetgeving met als doel bescherming te bieden aan het gebouwde erfgoed zou nog lang op zich laten wachten. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er de Tijdelijke Wet Monumentenzorg waarin stond dat onroerende zaken vermeld in de Voorlopige lijst der Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst (1908-1933), niet mochten worden gesloopt of veranderd zonder toestemming van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen. De eerste 'echte' monumentenwet werd pas in 1961 van kracht. Daarin werd een definitie opgenomen voor een (beschermd) monument, namelijk: alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. In 1965 waren 1784 rijksmonumenten geregistreerd.¹ Tegenwoordig (2017) zijn er in Nederland zo'n 63.000 rijksmonumenten.² Aanwijzing van een pand als rijksmonument is tegenwoordig een zeldzaamheid.

Lange tijd lag de verantwoordelijkheid voor het aanwijzen van monumenten bij het Rijk. Dat veranderde in 1988 toen de monumentenzorg werd gedecentraliseerd. Veel gemeenten ontwikkelden een eigen erfgoedbeleid, wat vaak gepaard ging met de aanwijzing van gemeentelijke monumenten.

Hoeveel gemeentelijke monumenten er in ons land zijn, is door verspreide registratie niet bekend. Volgens schattingen zijn er ongeveer 55.000 gemeentelijke monumenten.

De term monument is voor gebouwd erfgoed nogal abstract in de zin dat zij zich moeilijk laat definiëren, anders dan zijnde een juridische status met bescherming tot doel. Het woord monument is een afgeleide van het Latijnse *monumentum*, dat gedenkteken betekent. In relatie tot het gebouwde kan dit vrij vertaald worden als een 'herinnering aan': een bouwwijze, architectuur, gebruik (cultuur) of historische gebeurtenis. Ook de term waarde heeft iets abstracts, omdat waarde (geen grootheid) vaak sterk persoonsgebonden is. Wat voor de één veel betekenis heeft, kan door een ander als rommel worden ervaren. In de context van gebouwd erfgoed wordt waarde gedefinieerd als term voor wat de samenleving als geheel belangrijk vindt, vaak met het oog op de eigen cultuur en identiteit.

¹ <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-aantal>.

² <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-aantal>.

Deel van de Arthur Koolkazerne waar het keukengebouw later deel van uitmaakte.

De door BAAC opgestelde waardering is een zo objectief mogelijke waardering, uitsluitend gebaseerd op de gegevens die in deze rapportage zijn gepresenteerd. Objectiviteit wordt nagestreefd door de waardering niet alleen op te stellen, maar door drie bouwhistorici samen. Verder is het van belang te vermelden dat ter voorkoming van subjectiviteit aspecten als de bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen en economische aspecten buiten beschouwing zijn gelaten. In het traject van ontwikkeling dienen de hier genoemde aspecten afgewogen te worden tegen de op bouwhistorische gronden opgestelde waardering in deze rapportage. Naarmate monumentale waarden hoger zijn, zal men met meer kracht van argument moeten kunnen verdedigen dat aantasten nodig en toelaatbaar is. Het kan dus zo zijn dat bouwtechnische omstandigheden, economische belangen of bijvoorbeeld duurzaamheid er toe leiden dat monumentaal hoog gewaardeerde onderdelen van het object verdwijnen. De beoordeling en afweging is te maken door de toetsende instanties.

1.4 De waarderingsmethodiek - leeswijzer

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (2009) wordt ten aanzien van het bepalen van de monumentale waarde onderscheid gemaakt in drie gradaties, te weten; hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De begripsbepalingen in de richtlijnen laten echter veel onduidelijk. Vast staat dat bij alle drie de gradaties sprake is van monumentale waarde. Indifferente monumentale waarde dient namelijk te worden toegekend aan elementen die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. De richtlijnen laten geen ruimte om elementen aan te duiden die volstrekt van geen betekenis voor de structuur en/of het object zijn. BAAC hanteert derhalve een vierde gradatie; geen monumentale waarde. In deze categorie zullen in principe elementen worden geplaatst die -relatief - recent zijn aangebracht, met dien verstande dat daarop uitzonderingen denkbaar zijn (bijvoorbeeld restauratiewerk, reconstructiewerk of een duidelijk aantoonbare toegevoegde

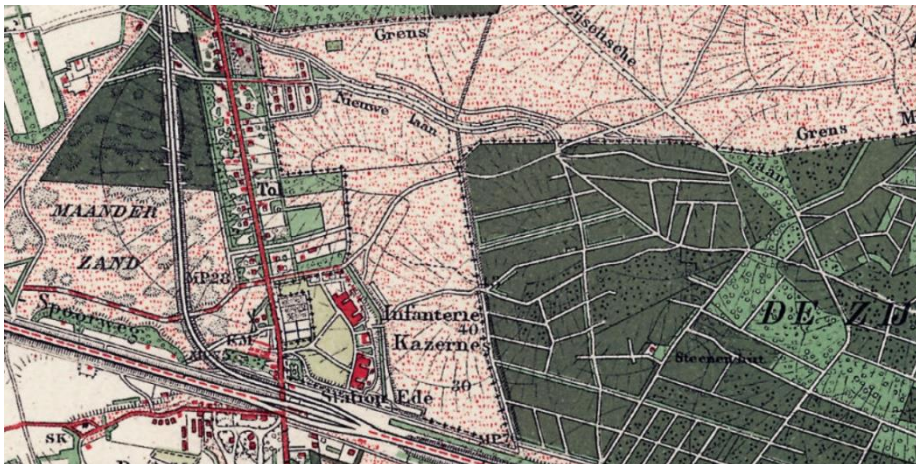
kwaliteit). Deze elementen zijn veel voorkomend. Het is ook mogelijk dat ze een aantasting zijn van de onderdelen met een hogere monumentale waarde. Positieve monumentale waarde dient volgens de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* toegekend te worden aan elementen die van belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. Hoge monumentale waarde moet worden toegekend aan zaken die van cruciaal belang zijn voor de structuur of de betekenis van het object. Deze definities laten ruimte voor interpretatie doordat het onderscheid tussen 'van belang' en 'van cruciaal belang' niet is gegeven. BAAC geeft het verschil in definitie inhoud door positieve monumentale waarde als basiswaarde te beschouwen en hoge monumentale waarde toe te kennen wanneer sprake is van een bijzondere of uitzonderlijke situatie.

In het hoofdstuk 'waardering en waardenstelling' zal uitvoerig worden ingegaan op de definitie van de toetsingscriteria en de waardencategorieën om ervoor te zorgen dat eigenaren, planvormers en plantoetsers in onderling overleg de termen eenduidig hanteren. Tevens wordt een vertaalslag gegeven van de vastgestelde monumentale waarden naar praktische handvaten met het oog op mogelijke ingrepen.

2

Historische inleiding

De eerste van vele kazernes die in Ede werden gebouwd, verzezen in 1904 aan de Stationsweg. Tussen 1906 en 1908 werden twee nieuwe kazernes gebouwd, die in 1934 de Van Essenkazerne en de Arthur Koolkazerne werden genaamd. Op 4 december 1967 komt bij de gemeente Ede een vergunningsaanvraag binnen voor de bouw van een keukengebouw bij deze kazernes. Ondertekenaar daarvan is Eerstaanwezend-Ingenieur der Genie in Arnhem, luitenant-kolonel A. Bos.

Deel van de topografische kaart uit 1908. Het kazernecomplex dat tussen 1906 en 1908 werd gebouwd, is nog niet weergegeven.

Deel van de topografische kaart uit 1914. Het kazernecomplex dat tussen 1906 en 1908 werd gebouwd, is te zien. De witte pijl markeert de plaats waar in de jaren zestig het keukengebouw tot stand werd gebracht.

Het gebouw is aangemerkt als keukengebouw, maar er zijn meerdere functies in ondergebracht dan alleen keuken met eetzaal. Zo zijn er ruimten die bestemd zijn

als hobbyruimte (onder andere een doka), een kapperslokaal en hielden pastoor, dominee, aalmoezenier en de arts er kantoor. De hoofdfunctie van keuken/kantine bleef gehandhaafd tot 2010. Daarop ging het gebouw over in handen van de gemeente, die er tijdelijk een aantal functies in onderbracht, waaronder een brouwerij. Dit gaat gepaard met een aantal ingrepen, waaronder het optrekken van scheidingsmuren, het plaatsen van brouwinstallaties én het inrichten van een proeflokaal, waarbij een bar uit de korporaalsmess wordt hergebruikt. Een deel van het gebouw wordt ingericht ten behoeve van een zeepproductent (inmiddels weer weg) en er komen ruimten voor workshops. Het Platform Militaire Historie Ede neemt ook intrek in het gebouw (ook zij zijn inmiddels weer vertrokken), evenals de film- en animatiestudio Redrum (thans elders op het terrein gevestigd). Deze laatste voert een verbouwing uit van de korporaalskantine.

Zicht op de kazerne die in 1934 de naam Van Essenkazerne kreeg, kort na de voltooiing in 1908. Het terrein voor de kazerne (gelet op het hek voor de gebouwen langs nog geen onderdeel van het complex) zou in de jaren zestig plaats bieden aan het keukengebouw dat onderwerp is van deze verkenning. De glooiing van het landschap is op de foto vrij goed te zien.

3

Opzet en constructie

Het keukengebouw werd tot stand gebracht op een al bestaand kazerneterrein, direct ten zuiden van het hoofdgebouw van de tussen 1906 en 1908 gebouwde Van Essenkazerne (die deze naam in 1934 kreeg). Er is sprake van een groot stijlcontrast tussen beide gebouwen. Het hoofdgebouw van de kazerne is uitgevoerd onder invloed van de chaletstijl die omstreeks 1900 grote populariteit genoot en ook wel passend is voor de bosrijke omgeving waarin de kazerne tot stand werd gebracht. Het keukengebouw dat zo'n zestig jaar later werd gebouwd, heeft een moderne, blokvormige architectuur die zeer zakelijk is, gespeend van ornamentiek. Het gebouw is volledig uitgevoerd met platte daken.

De basis van het keukengebouw wordt gevormd door een rechthoekig bouwdeel dat haaks op de Van Essenkazerne is georiënteerd en boven de flankerende bouwdelen uitsteekt. Dit bouwdeel heeft twee bouwlagen. Door glooiing van het terrein kan deze laag zowel als begane grond worden aangeduid als souterrain. Omdat historisch de voornaamste functies op de tweede bouwlaag te vinden zijn, spreken wij bij voorkeur van een souterrain. In dit souterrain is de meeste ruimte bestemd als ketelhuis, dat nog grotendeels intact is. In deze ruimte zijn gewapend betonnen kolommen te zien, uitgevoerd met paddenstoelkoppen, een beproefde constructie die al vrij vlot na de normalisatie van gewapend beton in de bouw tot ontwikkeling werd gebracht om grote overspanningen en vooral draagkrachtige vloeren te kunnen maken.

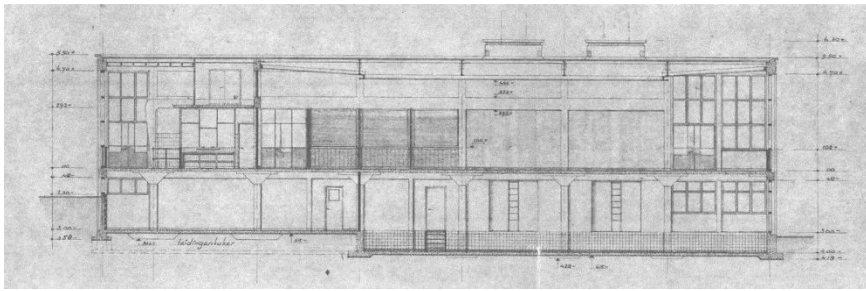

Het ketelhuis met kolommen voorzien van paddenstoelkoppen onder de vloer van de eetzaal.

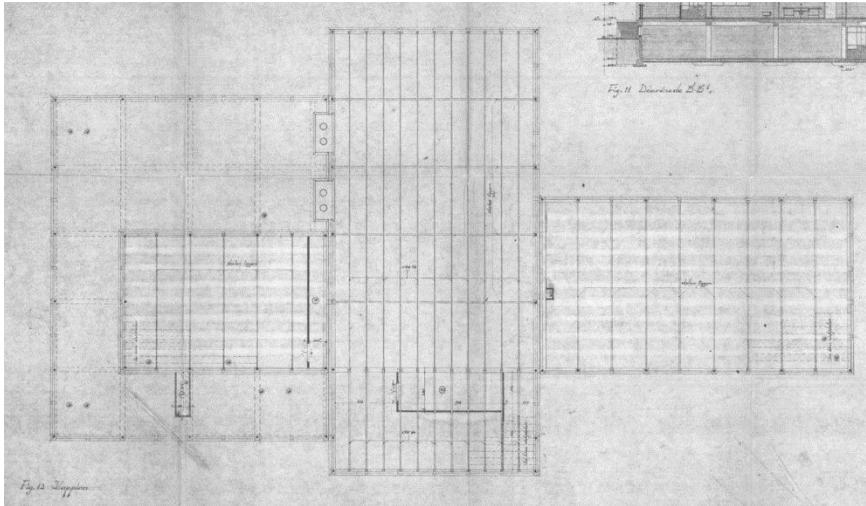

De voormalige eetzaal, door het verlaagde systeemplafond is de hoogte van de ruimte aanmerkelijk gereduceerd.

De tweede bouwlaag bevatte de eetzaal voor de manschappen, veruit de grootste ruimte in het gebouw, en een entree en spoelkeuken aan de zijde van het hoofdgebouw van de kazerne. De vrije overspanning van de ruimte is fors. Hier zijn geen kolommen toegepast. De draagconstructie bestaat uit een skelet van gewapend beton in de bouwmuren. Volgens bouwtekening is het dak uitgevoerd met stalen liggers waarover geprefabriceerde bimsbetonnen dakelementen zijn aangebracht. Vanwege aanwezigheid van latere verlaagde plafonds is dat niet te verifiëren. Elders in het gebouw is deze constructie wel te zien. Er bestaat dus geen twijfel dat de bouwtekeningen zijn gevolgd.

Langsdoorsnede over de eetzaal en het ketelhuis, bouwtekening 1962-1967. Niveauverschil in het maaiveld is ook goed te zien alsmede de betonconstructie met paddenstoelkoppen.

Dakplan, hoofdzakelijk stalen liggers gecombineerd met Bimsbetonplaten. Bouwtekening 1962-1967

In het exterieur is het functioneel onderscheid beperkt. De functie van ketelhuis is af te leiden uit ventilatieroosters. Boven het dak torenen nog twee schoorstenen van de ketels uit (niet zichtbaar op de foto).

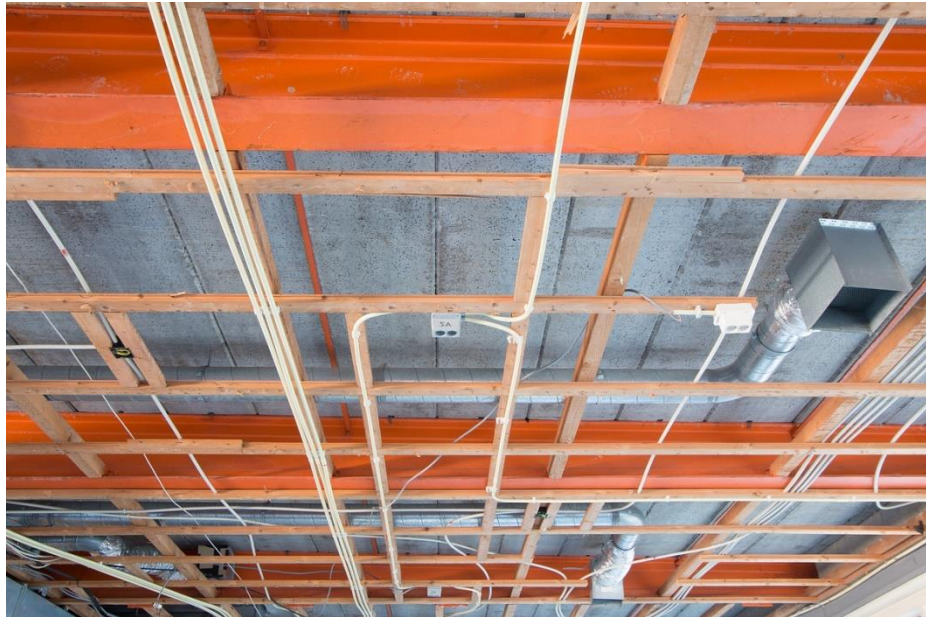
Door het terrein te vergraven kon een min of meer volwaardige eerste bouwlaag (souterrain) worden gemaakt, al ontbreken hier natuurlijk wel borstweringen.

Op dit hoofdbouwdeel sluiten haaks twee vleugels aan (het is bijna een omkering van de H-vorm van de hoofdgebouwen van de Van Essen- en de Arthurkoolkazerne). Aan de westzijde gaat het om een langgerekte rechthoekige vleugel van twee bouwlagen die door een iets lagere bouwhoogte ondergeschikt is gemaakt aan het hoofdbouwdeel. Hier is geen sprake van een souterrain. De onderste bouwlaag is uitgevoerd als volwaardige laag door de glooiing van het terrein hier weg te graven en keermuren te metselen. Op de begane grond waren ruimten voor de arts, dominee, pastoor en aalmoezenier gevestigd. De toegang bevindt zich aan de zuidzijde van het gebouw, afgekeerd van het hoofdgebouw van het kazernecomplex waar het deel van uitmaakt. De bouwlaag daarboven diende als eetzaal voor de korporaals, die dus niet gezamenlijk met de manschappen de maaltijd genoten. De korporaals hadden ook een eigen entree die in de korte zijde van dit bouwdeel was gesitueerd. Het is mede om de verschillende historische functies die in het gebouw waren ondergebracht dat er meerdere toegangen zijn rondom en dat een dominante entreepartij ontbreekt.

De draagconstructie van deze vleugel is courant. Op de begane grond zien we dat gebruik kon worden gemaakt van betonnen kolommen, omdat deze geïntegreerd konden worden in de indeling van het interieur. Bij de eetzaal op de verdieping kon dat niet. Omdat plafonds hier zijn verdwenen, zien we daar de constructie die voor het dak is toegepast. Het gaat om stalen profielen in combinatie met geprefabriceerde betonelementen. Het is vrijwel zeker dat bij het dak van de eetzaal eenzelfde constructie is toegepast. Dit is ook uit bouwtekeningen op te maken.

In de voormalige korporaalseetzaal is de stahoogte minder groot. In de gevel zien we de gewapend betonnen kolommen en nog net de einden van de stalen balken die er zijn opgelegd.

De dakconstructie boven de voormalige eetzaal voor korporaals, een samenstel van stalen balken en geprefabriceerde betonelementen

Waar bij het bouwdeel aan de westzijde grond ten behoeve van het ontwerp is weggegraven, zal bij de bouw van de oostvleugel juist grond zijn opgebracht. Dit om op efficiënte manier de keuken te kunnen bevoorraden. Dit bouwdeel kon tijdens het veldwerk niet worden verkend omdat de huurder medewerking weigerde. Op basis van de bouwtekeningen kan worden vastgesteld dat in het souterrain sprake is van een structuur met kolommen in een zuivere stramienverdeling van drie bij vier. Een aantal van deze kolommen staat vrij (hier geen paddenstoelkoppen op tekening), een deel is geïntegreerd in de scheidingsmuren. Een deel van het gebouw heeft een verhoogd plat dak. Dit deel van het dak is uitgevoerd met stalen liggers en Bimsbetondelen. Het lagere platte dak daaromheen is een betondak, afgaande op de bouwtekeningen van het gebouw. Dit principe zien we ook bij wederopbouwkazernes zoals de Koningin Wilhelminakazerne te Ossendrecht.

Het gebouw vanuit het oosten gezien. Het bouwdeel hier heeft gedeeltelijk een verhoogd dak, namelijk daar waar oorspronkelijk de keuken was. De verhoging was nodig om op die manier voldoende daglicht de keuken in te brengen.

4 Het exterieur

De gevels zijn allemaal op een soortgelijke wijze ontworpen, met gebruikmaking van dezelfde componenten. Er is een gewapende betonconstructie bestaande uit kolommen en liggers die op de hoeken van de verschillende bouwdelen ingekaderd worden door relatief smalle vlakken schoonmetselwerk dat in Noords metselverband is opgetrokken. Het metselwerk is blind, voorzien van het oorspronkelijke voegwerk en heeft open stootvoegen waarmee voor enige ventilatie in de spouw wordt gezorgd. Deuren en vensters, alle uit de bouwtijd, zijn aangebracht binnen de structuur die het betonskelet bood. Dat geldt ook voor een aantal borstweringen die in contrasterende rode baksteen in sierverband zijn gemetseld.

De noordgevel van het pand, gericht op het hoofdgebouw van het kazernecomplex. Het gebouw lijkt hier uit de ondergrond op te rijzen, als gevolg van glooiing van het landschap. Behoudens toevoeging van aluminium luifel en wijziging kleurenpalet, verkeert de gevel in oorspronkelijke staat.

In de puien is onderscheid gemaakt tussen het hoofdbouwdeel met ketelhuis en eetzaal voor de manschappen en de flankerende bouwdelen. Het hoofdbouwdeel heeft namelijk puien met een verticale geleding in drieën, terwijl de flankerende bouwdelen in de puien een geleding in tweeën kent. Dit gaat overigens niet gepaard met verschil in stramienmaat, waardoor in het hoofdbouwdeel sprake is van een wat fijnmazigere verdeling van ramen dan in de flankerende bouwdelen. Differentiatie is ook in de borstweringen doorgevoerd. In de flankerende

bouwdelen zijn de borstweringen opgedeeld door een tussenstijl, terwijl de borstweringen in het hoofdbouwdeel één geheel vormen.

Zelfde stramienmaat, maar differentiatie van de raamverdeling en de borstweringen.

De borstweringen zijn deels uitgevoerd met rood siermetselwerk, deels zijn er steenslagpanelen geplaatst. Beide uitvoeringen zijn oorspronkelijk, zoals uit geveltekeningen uit 1962-1967 is op te maken.

Laadperron met vermoedelijk toegevoegde trap en hekwerk. Ter plaatse van de trap de secundaire toegangsdeur en kort daarvoor een laadluik waarachter oorspronkelijk een transportband stond opgesteld.

Vergelijking van de **oostgevel** op tekening van 1962-1967 en de huidige toestand, brengt enkele wijzigingen aan het licht. Als eerste kan worden opgemerkt dat één pui is vervangen door een nieuw exemplaar, waarbij vensters zijn vervangen door deuren. De wijziging hangt samen met het maken van een kleine goederenlift en is vrij goed afleesbaar. Ter plaatse zijn kozijn en deuren namelijk in hout uitgevoerd. Een gewapend betonnen pui laat zich lastig aanpassen. Voor de aanlevering van goederen werd aanvankelijk gebruik gemaakt van het nog bestaande betonnen laadperron.

Een tweede wijziging is het maken van een balustrade om het laadperron en de betonnen trap waarmee het laadperron kan worden betreden. Mogelijk hangt het maken van de trapbalustrade samen met de plaatsing van de lift en eerder genoemde deur. De betonnen trap zelf is niet op de bouwtekeningen van het gebouw te zien, dus mogelijk een (vroeg) toevoeging of anders een wijziging van het bouwplan. De trap sluit aan op een hoekprofiel dat is aangelast aan de stalen rand die deel uit maakt van het laadperron. Keilbouten in de trap steken door het hoekprofiel en zijn hiermee door middel van moeren verbonden. Dit duidt op een faseverschil. Anders zou de trap meest waarschijnlijk zijn meegestort met het perron.

Beschadigd metselwerk ontstaan als gevolg van sloop van een buitenberging.

Ten derde kan hier worden gewezen op de sloop van een afvalberging die oorspronkelijk uiterst links op de gevel aansloot. De sloop tekent zich nog af in de vorm van afgehakt metselwerk, dat waarschijnlijk is ontstaan omdat muurtegels zijn afgebikt.

Als laatste, eigenlijk meer een aanpassing van de noordgevel, kan het aanbrengen van een aluminium overkapping vóór de entree naar de grote eetzaal worden

genoemd. Vermoedelijk dateert deze kap uit de jaren tachtig van de vorige eeuw. Gelijktijdig zullen ook de toegangsdeuren ter plaatse zijn gemaakt, ter vervanging van oorspronkelijke exemplaren in staal. Reden van aanpassing is onbekend.

Voor de overige gevels geldt dat deze sinds de bouw, behoudens wijziging van een deel van het kleuropzet, geen veranderingen hebben ondergaan. In het pand is zelfs de oorspronkelijke beglazing nog geheel aanwezig. Het gaat om vroeg isolatieglas dat gemerkt is V6709 POLYGLASS. De codering is tevens datering, namelijk 1967 september. Polyglass was een product van de Belgische firma Glaceries de la Samba, in 1966 overgenomen door Glaceries de Saint-Roch. Het glas kwam in 1958 in Nederland op de markt en was behoorlijk kostbaar. Pas ten tijde van de oliecrisis van 1973 werd het tot massaproduct.

Productiedatum en merknaam in het isolatieglas

Oostgevel, secundaire goederenlift aansluitend op een deurenkozijn dat in hout is uitgevoerd en dus van latere datum is. Rechts de secundaire luifel in aluminium tegen de noordgevel. Entreepartij vernieuwd met houten kozijn en houten deur.

De in het landschap verzonken westgevel is ondergeschikt aan de overige gevels. De entreepartij bood aanvankelijk toegang tot de korporealsmess. De beplanking van de trap dateert niet uit de bouwtijd.

Borstwering met steenslagpanelen in de gewapend betonnen kozijnen en rechts met siermetselwerk ter opvulling van het betonskelet.

5

Het interieur

5.1 Hoofdbouwdeel

De onderste bouwlaag, daar waar van oudsher het ketelhuis en de doka zijn gesitueerd, verkeert nog grotendeels in oorspronkelijke staat. Zoals reeds eerder gesteld, is het ketelhuis een grote ruimte, opvallend groot in verhouding tot het gebouw als geheel. De verklaring daarvoor moet gezocht worden in het feit dat het ketelhuis niet alleen het keukengebouw voedde, maar ook de omliggende gebouwen.

Het ketelhuis verkeert goeddeels in oorspronkelijke staat. Veel van het installatiemateriaal is nog aanwezig en tegelafwerkingen stammen uit de bouwtijd.

Het ketelhuis is te betreden via een deur in de zuidgevel van het pand. Wanneer men de ruimte binnenstapt, bevindt men zich op het bordes van een betontrap die naar de onder het maaiveldniveau gelegen vloer van het souterrain leidt. Gelijk aan het bordes bevindt zich een kleine controlekamer. Deze kamer verkeert nog vrijwel in oorspronkelijke staat. De kamer is afgescheiden met stalen puien, waarvan één met een eveneens in staal uigeverde toegangsdeur. Buiten tegen de ruimte is een wasbakje aanwezig waar de dienstdoende de handen kon wassen na het bedienen of onderhouden van de installaties in de ruimte.

De ketelruimte heeft nog de oorspronkelijke tegelvloer en meterhoge tegellambrisering. Er is met geeltinten gewerkt, de donkerrode tegelplint

uitgezonderd. De ketels die in de ruimte staan opgesteld, hebben tot voorkort nog gefunctioneerd. Nu zijn ze buiten werking gesteld.

Controleruimte in het ketelhuis en schakelmateriaal op de wand

Ventilatierooster in de gevel

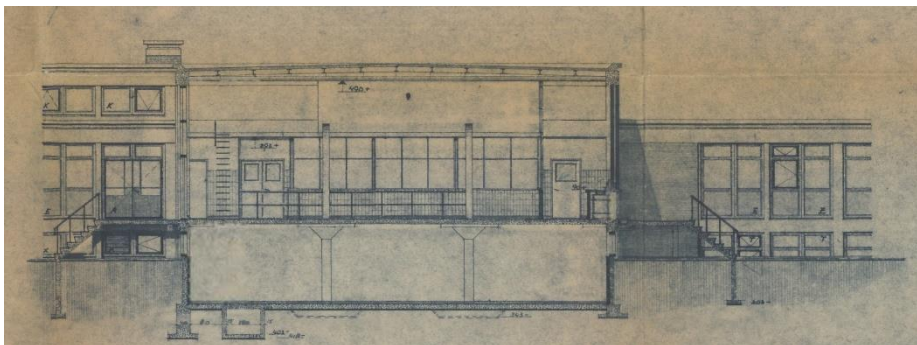
De voormalige doka kon tijdens het veldwerk niet worden verkend. Op de bouwtekening uit 1962-1967 zijn geen zaken weergegeven die met een doka verband houden. Wel is aangegeven dat er een cementvloer is aangebracht.

Op de verdieping heeft de eetzaal de oorspronkelijke omvang nagenoeg volledig behouden. De zaal heeft twee toegangsdeuren in de oostgevel van het gebouw. Op basis van het beschikbare bronnenmateriaal is niet helemaal duidelijk welk van de beide deuren de entree vormde en welke de uitgang. De entree aan de noordzijde heeft kenmerken van een toegang omdat hier op bouwtekening sprake is van een voorportaal en een geleiding, niet in de vorm van een gangmuur, maar door een ijzeren hek, zoals uit doorsnedetekening uit 1962-1967 is op te maken.

Daar tegenover staat dat deze geleiding langs de spoelkeuken leidt. Dat zou betekenen dat het waarschijnlijker is dat we hier te maken hebben met een uitgang (eetgerei afgeven en naar buiten). De situatie op tekening bestaat thans niet meer. Er is aan de noordzijde een nieuw portaal gemaakt met ruimte voor toiletten. Dat er op de tekening uit 1962-1967 geen toiletten in nabijheid van de eetzaal te vinden zijn, wekt bij ons enige bevreemding. De voormalige spoelkeuken is vergroot door scheidingswanden in te brengen. Bij die ingreep zijn waarschijnlijk ook de aluminium schuifdeuren in de scheidingsmuur met de eetzaal gemaakt. Deze deuren zijn in ieder geval niet oorspronkelijk, zoals onder andere is op te maken uit nieuw gemetselde dagkanten van de deuropeningen. Vermoedelijk zijn in die periode ook nieuwe tegelvloeren en wandtegels aangebracht. In beide tekenen zich namelijk niet de sporen af van de wanden die er op basis van de bouwtekeningen uit 1962-1967 wel geweest moeten zijn.

Rechts van de kolommen was oorspronkelijk een spoelkeuken. Afwerkingen van vloer, wanden en plafonds op de foto dateren alle niet uit de bouwtijd (gangmuren tekenen zich niet af, het geleidingshek dat op de kolommen aansloot, evenmin). Boven het verlaagde systeemplafond bevindt zich een beschadigd stucplafond op steengaas, mogelijk nog uit de bouwtijd.

In doorsnede tekening kijken we op de wand (stalen puilen) van de voormalige spoelkeuken, waar voorlans ter geleiding een hek gaat dat ook in plattegrondtekening is te zien. Het is thans allemaal verdwenen, kolommen uitgezonderd.

De voormalige eetzaal maakt een gedrukte indruk vanwege het verlaagde systeemplafond dat onder andere zicht wegneemt op bovenramen aan de lange zijden. Plafond en bijvoorbeeld de harmonicadeuren dateren alle uit een verbouwfase.

In de eetzaal stammen de vloertegels mogelijk nog wel uit de bouwtijd. Dat geldt ook voor het boardplafond dat tegenwoordig is weggewerkt doordat er onder een verlaagd plafond is aangebracht. In het interieur zijn vooral zaken aanwezig die van ná de bouwtijd dateren. Het gaat dan om gewijzigde deuren, harmonicawanden, brandhaspels en dergelijke. Vrij recentelijk nog is met kalkzandsteenblokken een wand opgetrokken tussen de voormalige eetzaal en de keuken van voorheen (nu brouwerij).

Kleurverschil in het metselwerk bij de aluminium pui toont aan dat er in de voormalige eetzaal gewijzigd is. De deur links op de foto stamt ook niet uit de bouwtijd.

Mogelijk nog oorspronkelijke vloer van de voormalige eetzaal. Radiatoren en vensterbanken dateren vermoedelijk eveneens nog uit de jaren zestig.

Vermoedelijk oorspronkelijk boardplafond in de voormalige eetzaal.

5.2 Bouwdeel aan de westzijde

5.2.1 Begane grond

Dit bouwdeel bood op de begane grond aanvankelijk ruimte aan dominee, pastoor, aalmoezenier en arts. De huidige indeling is nog vrijwel geheel overeenkomstig met de toestand die is weergegeven op de bouwtekeningen uit 1962-1967. Bij binnenkomst betreedt men als eerste een tochtportaal, waarvan de oorspronkelijkheid wel blijkt uit overeenkomst tussen de stalen toegangsdeuren en de stalen deuren van de tochtput. Uit de bouwtijd stammen ook de tegelvloer en de tegellambrisering die beide standaard zijn in de bouwtijd. De doelmatige materialen zijn passend voor naoorlogse kazernegebouwen. Onderdelen die

BAAC Bouwhistorische
(deel)verkenning

specifiek voor de bouwtijd zijn, zijn bijvoorbeeld de handgrepen op de stalen tochtdeuren die op basis van hun vormgeving niet anders dan uit de jaren zestig kunnen stammen.

Stalen tochtpui en links het tochtportaal met oorspronkelijke vloerafwerking.

Vanaf het tochtportaal opent zich een dwars georiënteerde wachtruimte waaraan de meeste van de overige vertrekken grenzen. De ruimte is zonder moeite als wachtruimte herkenbaar, vanwege de hier nog aanwezige, oorspronkelijke zitbank centraal in de ruimte. Het is een element dat al een zekere zeldzaamheidswaarde vertegenwoordigt. Het frame is uitgevoerd in staal, de zitting en rugleuning in hout. De oorspronkelijkheid is onder andere af te leiden van bouwtekening. In de ruimte ligt een vloer van Colorflorvinyl, een product dat omstreeks 1950 op de markt werd gebracht. Het zijn fraaie, maar ook lastige vloeren, omdat er in tegels en onderlaag asbest is verwerkt. De wanden zijn voorzien van een zwart geschilderde lambrisering boven een blauw geschilderde plint en onder een tegellijstje dat in de kleur van de lambrisering is geschilderd. De kleurstelling zal niet oorspronkelijk zijn. Aanvankelijk keek men in de ruimte tegen de onderkant van de betonnen verdiepingsvloer. Nu is dat niet meer het geval omdat onder deze vloer een verlaagd gipsplafond is aangebracht ter verbetering van isolatie van warmte en demping van geluid.

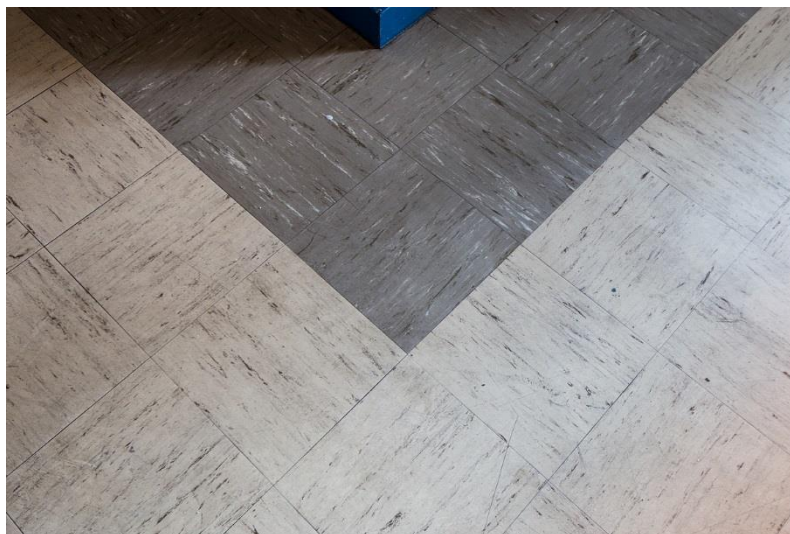
Voormalige wachtruimte met redelijk zeldzame wachtbank.

De kamerdeuren zijn alle identiek aan elkaar. Het zijn eenvoudige deuren, vlak met een enkel raam. Toch moet er sprake zijn van een verschil in fase, wanneer we de huidige toiletgroep vergelijken met de toiletgroep op tekening (1962-1967). Op tekening zien we een enkele toegangsdeur voor een voorportaal met twee urinoirs geflankeerd door toiletten. Dat de situatie conform tekening is uitgevoerd, is afleesbaar aan de tegelvloer die aantoont dat het voorportaal bestaan heeft. De urinoirs hebben plaats gemaakt voor een derde toilet, mogelijk om op die manier een damestoilet te kunnen realiseren. Met het bijplaatsen van twee deuren in de scheidingmuur met de wachtruimte zijn twee wasbakken komen te vervallen. De kamerdeuren hebben veelal nog het oorspronkelijke hang- en sluitwerk. De 'jaren zestig' komen het beste tot uiting in de vormgeving van de krukstellen.

Oorspronkelijke deur (links) en toegevoegde deuropening rechts daarvan, toegang gevende tot toiletten.

Het colorflorvinyl komen we in alle kamers tegen, soms onder later aangebrachte laminaatvloer of vloerbedekking. Dat geldt overigens ook voor de secundaire gipsplafonds. In de kamers zijn het vooral de oorspronkelijke vensterbanken en raamsluitingen die appelleren aan de bouwtijd. Wasbakjes die te zien zijn op de bouwtekeningen zijn allemaal verdwenen. De plaats is nog makkelijk terug te vinden door de daar aanwezige wandtegels. Uit de bouwtijd zijn nog twee kamerscheidende puien van staal bewaard gebleven. Tegen de zuidgevel is nog één oorspronkelijk keukenblok met houten onderkasten aanwezig. Tegen de noordgevel is een dergelijk keukenblok vermoedelijk vermaakt, kastjes ontbreken hier namelijk.

Oorspronkelijke vloerafwerking in Colorflorvinyl, een typisch product in de bouwtijd.

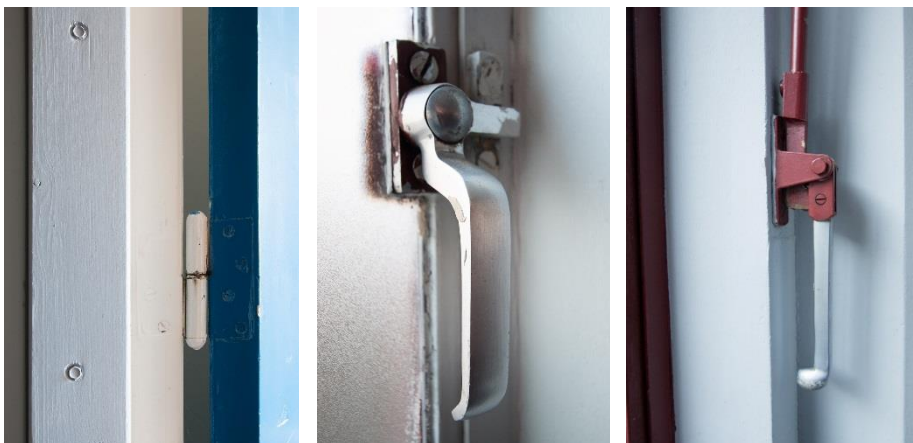
Ten slotte kan nog worden opgemerkt dat de kleine kamers tegen de kopgevel (west) van dit bouwdeel zijn omgevormd tot badkamers met douchegelegenheid. Dat is recentelijk gedaan om tijdelijke bewoning door studenten mogelijk te maken.

Keukenblok dat al te zien is op de bouwtekening uit 1962-1967.

Raamuitzetter, zeer eenvoudig qua vormgeving.

In detail scharnier en raamgrepen.

5.2.2 Verdieping

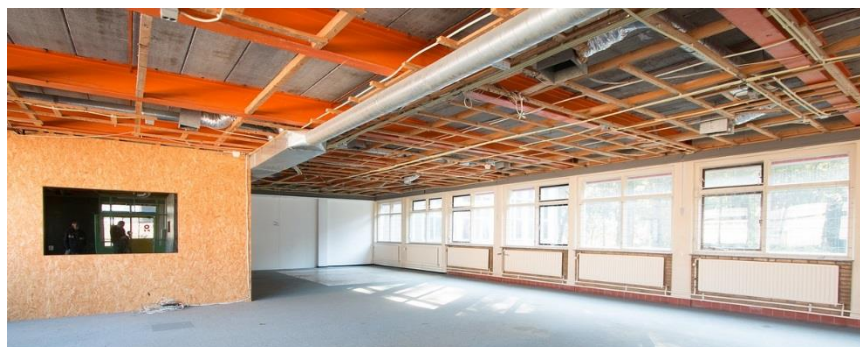
De toegang tot de verdieping is van oudsher te vinden in de korte kopgevel van het bouwdeel. Men loopt via de stalen deuren een smalle ruimte in waarvan de oorspronkelijkheid nog kan worden bepaald aan de hand van de stalen puin in de binnenwand. Oorspronkelijk waren hier kapstokken gesitueerd die gebruikt werden door de korporaals. Deze konden vanuit de garderobe hun eigen mess betreden.

Aangrenzend bevindt zich ook een toiletgroep voor de korporaals. Deze groep is naderhand sterk gemoderniseerd.

De voormalige entree en garderobe vanuit de zaal gezien. Rechts de gemoderniseerde toiletgroep.

De voormalige mess is behoorlijk onder handen genomen tijdens de meest recente verbouwing. De keuken die van de eetzaal was afgescheiden is verdwenen, inclusief de scheidingswand. Er is een nieuwe vloerbedekking aangebracht over een oudere vloerbedekking (vermoedelijk marmoleum). Op de bouwtekeningen uit 1962-1967 is een tegelvloer te zien. Vermoedelijk is die nog aanwezig onder de latere vloerafwerkingen, we zien tegen de wand namelijk nog wel een tegelplint. De ruimte is geheel ontdaan van plafonds, waardoor de stalen balken en de betonelementen van het platte dak in het zicht zijn. Elementen uit de bouwtijd zijn spaarzaam. Het gaat om borstweringen in schoonmetselwerk, vensterbanken en radiatoren.

Opname van de verdieping met zicht op de toegevoegde unit met studioruimte en keukentje.

Van recente datum is een keukentje met ombouw in plaatmateriaal, de reeds genoemde vloerafwerking (toplagen), toiletten en afwerkingen van de toiletruimten. In vergelijking met de toestand op de begane grond, maakt de verdieping een bijzonder armoedige indruk waar nauwelijks nog sprake is van herinnering aan de oorspronkelijke toestand/functie.

Vloerafwerkingen en tegelplint die wijzen op een nog verborgen tegelvloer.

5.3 Bouwdeel aan de oostzijde

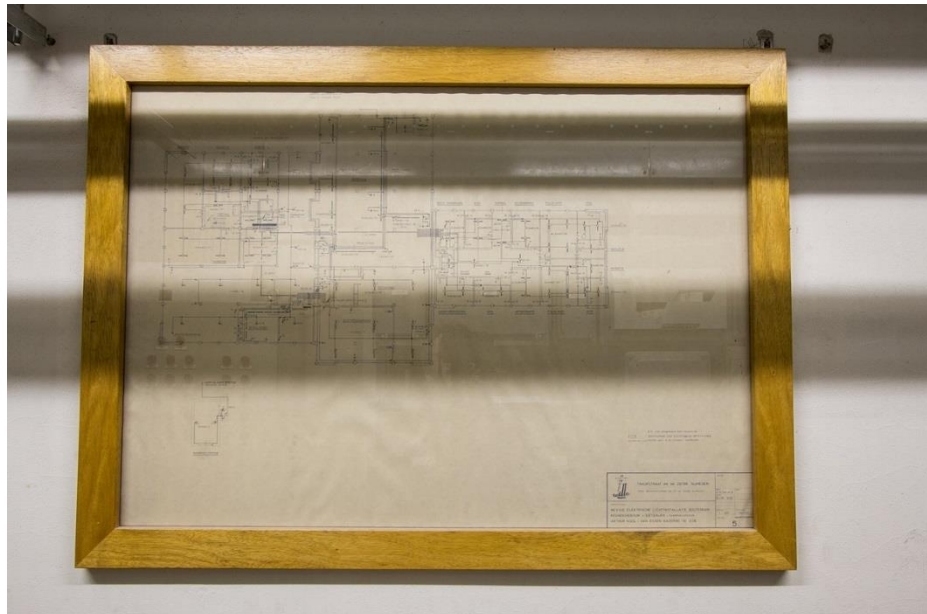
Dit bouwdeel was tijdens het veldwerk niet toegankelijk, met uitzondering van twee ruimten op de begane grond: een gang en een techniekruimte. In de gang zijn de kolommen en balken van de betonconstructie waar te nemen. In de ruimte ligt een oorspronkelijke cementvloer, langs de muren en tegen de kolommen is een tegelplint in gele kleur aanwezig, vermoedelijk ook uit de bouwtijd. Het historische karakter is sterk aangetast door bonte kleurstellingen en een aantal nieuwe en/of vernieuwde deuren.

De techniekruimte beschikt nog wel over de oorspronkelijke deur. Het is een exemplaar met een enkele ruit, zoals we ook aantreffen in het bouwdeel aan de westzijde (begane grond). In de ruimte ligt een oorspronkelijke cementvloer. Aan de muur hangen nog twee borden die plaats bieden aan in 1981 gereviseerde installatietekeningen.

Tegen de voorgevel bevindt zich nog een toiletgroep die afgaande op bouwtekeningen en tegelwerk waarschijnlijk eind jaren zeventig, begin jaren tachtig werd toegevoegd.

Onderste bouwlaag van het oostelijke bouwdeel.

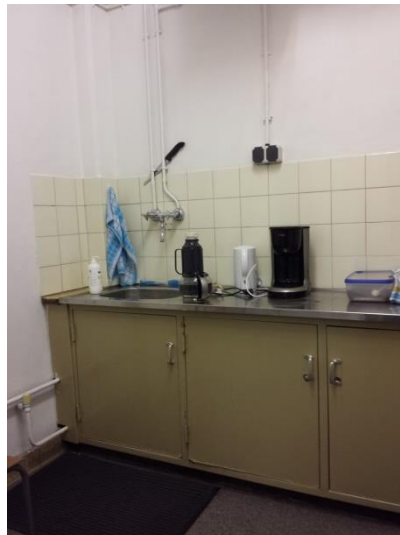

Installatiebord met lichttekening gereviseerd in 1981. Op de tekening zijn onder andere de functies van de ruimten af te lezen.

Niet oorspronkelijk toilet in het westelijke bouwdeel.

Afgaande op tekeningen van de bestaande toestand en een aantal interieurfoto's die gemaakt zijn in 2014, zijn er in de bovenste bouwlaag nog verschillende elementen en afwerkingen uit de bouwtijd bewaard gebleven. De inpandige structuur is ook nog goeddeels intact. Op de foto's zijn onder andere een keukenblokje, stalen puilen, binnendeuren, vloerafwerkingen en een trap uit de jaren zestig te zien. De ruimte die nu als proeflokaal dient, heeft een bar die naar verluidt afkomstig is uit de korporaalsmess. Op de tekeningen uit 1962-1967 is die bar overigens niet getekend.

Hal met trap en stalen pui. Rechts een keukenblokje. Opnamen uit 2014.

Centrale keuken van het gebouw. Om deze ruimte zijn alle andere vertrekken gegroepeerd. Let ook op de bovenramen en de plaatselijke verhoging van het platte dak.

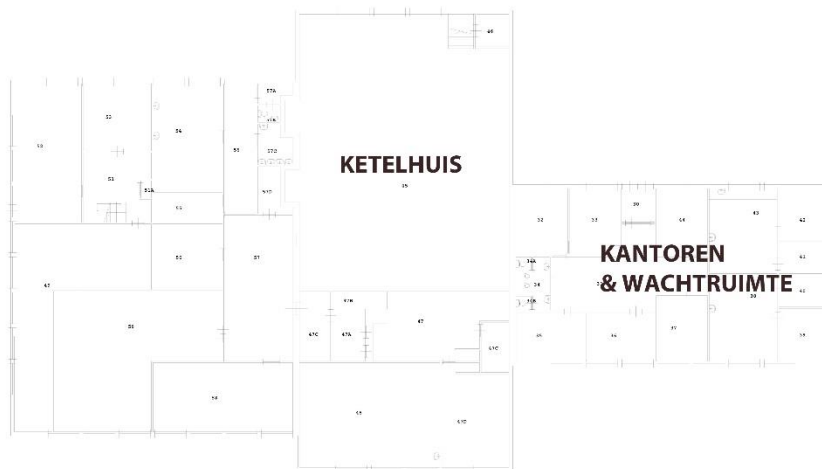

Op basis van de opnamen is niet met zekerheid te stellen of vloer- en wandbetegeling uit de bouwtijd dateren. Opname 2014.

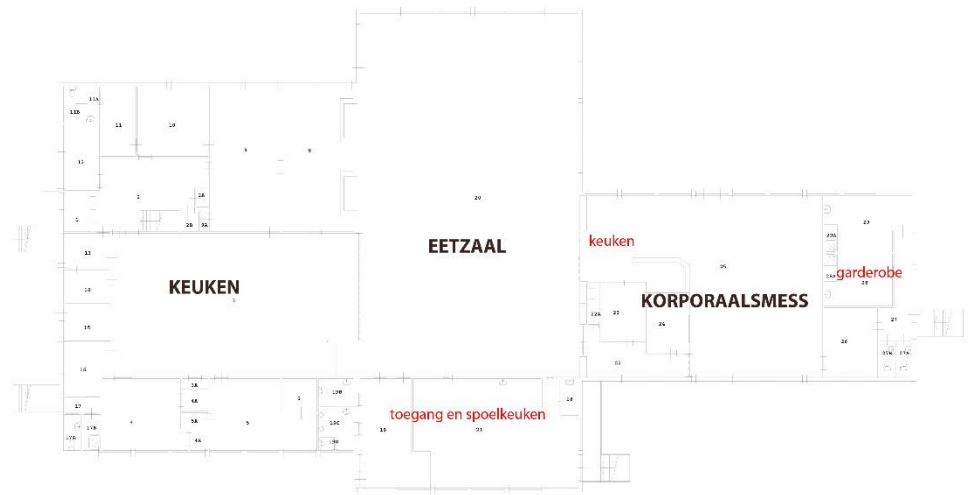

Bar in het huidige proeflokaal. Opname 2014.

Beschrijving van het pand kan worden aangevuld zodra de huidige huurder is vertrokken.

Plattegrond van de huidige toestand met aangegeven de historische functies van de ruimten die konden worden verkend.

Plattegrond van de bovenste bouwlaag met historische functies. In rood zijn historische functies aangegeven van delen die ingrijpend zijn gewijzigd.

6

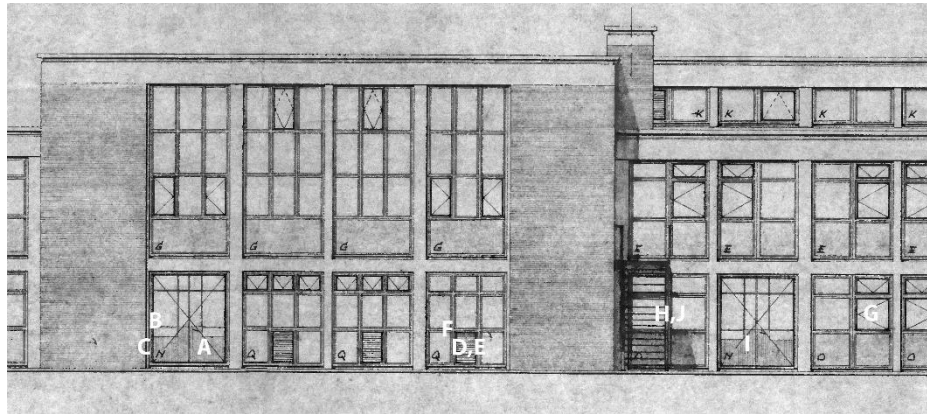
Kleurhistorische verkenning

Het exterieur van het gebouw is onderworpen aan een kleurhistorisch onderzoek, in de vorm van een verkenning. Op vijftien plaatsen is een kleurentrapje gemaakt om inzicht te krijgen in de stratigrafie van het afwerkingspakket. Nadruk is daarbij gelegd op het bepalen van de oudst aanwezige afwerklaag. Met een chirurgisch scalpel is in het verfpakket een insnede gemaakt die met een DinoLite microscoop is gefotografeerd. Gewoonlijk is dat ter verificatie, in dit geval (het totale lagenpakket heeft een ouderdom van net vijftig jaar) vooral voor de volledigheid.

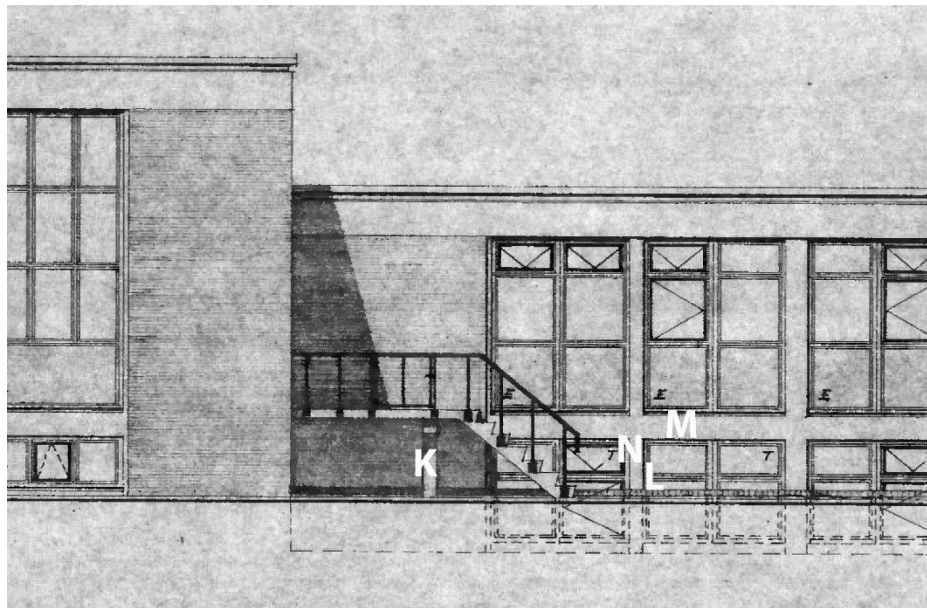
Monster	Object	Oudst aanwezige kleur	Plaats
A	Stalen deur ketelhuis	geel	Zuidgevel
B	Betonnen deuromlijsting	mosgroen (mogelijk primer)	Zuidgevel
C	Betonskelet	US Army groen	Zuidgevel
D	Stalen rooster	geel	Zuidgevel
E	Stalen roosterkozijn	geel	Zuidgevel
F	Betonnen roosteromlijsting	US Army groen	Zuidgevel
G	Stalen raam	geel	Zuidgevel
H	Trapboom brandtrap	rood (*)	Zuidgevel
I	Stalen souterraindeur	geel	Zuidgevel
J	Trapspijl brandtrap	rood (anders dan H, geen grondlaag)	Zuidgevel
K	Kolom onder trapbordes	US Army groen (wit vermoedelijk grondlaag)	Noordgevel
L	Betonnen raamomlijsting (#)	US Army groen	Noordgevel
M	Betonskelet	US Army groen	Noordgevel
N	Betonnen raamomlijsting	US Army groen	Noordgevel
O	Betonlijst onder bordes	US Army groen (@)	Westgevel
P	Stalen trap handlijst	felgroen (sec)	Noordgevel
*	Mogelijk kaalgeschuurd geweest		
#	Onder trapbordes		
@	controle trapje (beschut), niet verder geadministreerd		

Conclusie van de verkenning luidt dat de stalen onderdelen in de gevel oorspronkelijk een gele kleur hebben en dat die kleur overal nog aanwezig is onder latere groene, rode, grijze en witte verlagen. Het beton heeft aanvankelijk een groene kleur gehad, hetgeen niet verrassend is voor een kazerne. Het gaat om 'US Army groen'. Op sommige plaatsen lijkt deze aangebracht op een donkerder mosgroen, een laag die we niet konden vrijleggen en op microscoopopnamen niet duidelijk aftekent. Mogelijk gaat het hier om een primerlaag die zeer sterk aan het beton hecht. We zijn dus zeker dat het beton oorspronkelijk groen van kleur is geweest, vermoedelijk US Army groen. Op de brandtrap hebben we als oudste afwerking een diep rode kleur aangetroffen. In combinatie met de gele baksteen, het in rode baksteen uitgevoerde siermetselwerk in een aantal borstweringen en grijze grindpanelen is daarmee het kleurenpalet van het exterieur bepaald.

Het donker 'mos'groen wordt benaderd door NCS S6005-G80Y
 Het lichtergroen, ook wel 'US-army groen' wordt benaderd door NCS S4010-Y10R
 Het geel, 'goudgeel' wordt benaderd door NCS S1070-Y10R
 Het rood op de stalen brandtrap wordt benaderd door NCS S4030-R

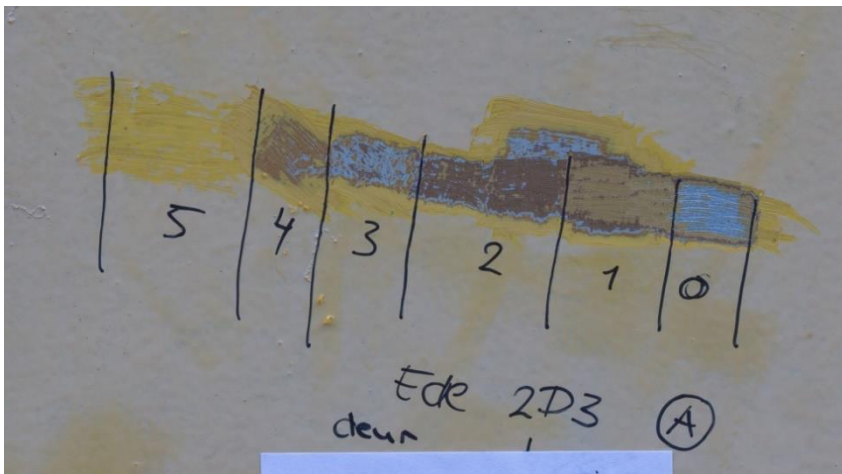
Detail van de geveltekening van de zuidgevel met aangegeven waar de kleurentrapjes zijn gemaakt.

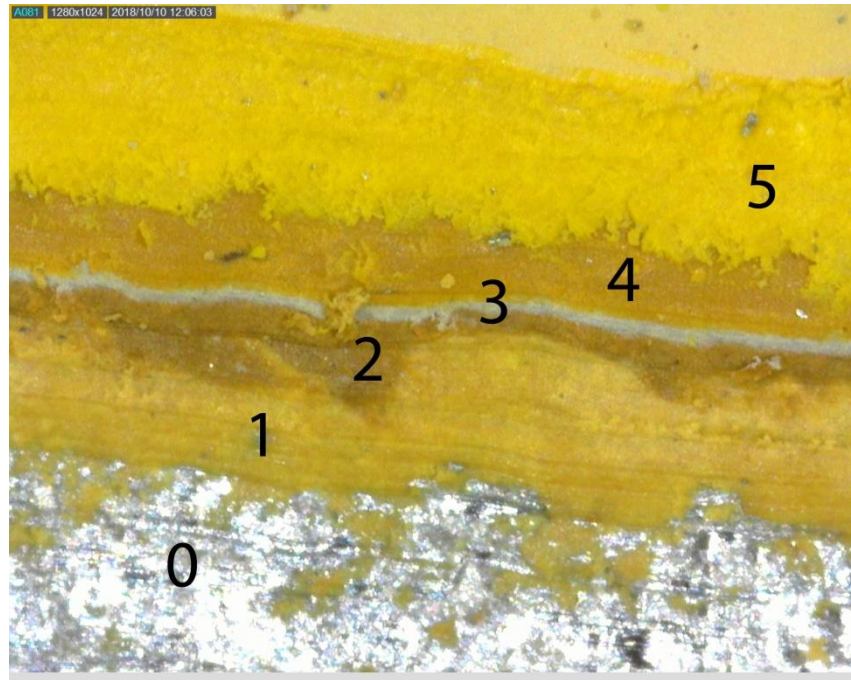
Detail van de geveltekening van de noordgevel met aangegeven waar de kleurentrapjes zijn gemaakt.

6.1 Kleuronderzoek van de zuidgevel

De deur naar het ketelhuis is een stalen deur. Onder het raam in de deur is een kleurentrap gemaakt (A). Daarbij kwamen onder de huidige gelige toplaag vier oudere verflagen aan het licht. De oudst aanwezige verflaag heeft een gelige kleur die na het vrij leggen wat donkerder en warmer is dan de laatst aangebrachte toplaag. De oorspronkelijke geeltint neigt naar groen. De kleur groen treffen we in de kleurentrap in twee lagen aan, namelijk lagen 2 en 4. Daartussen bevindt zich een grijze laag, dat zou een grondlaag kunnen zijn.

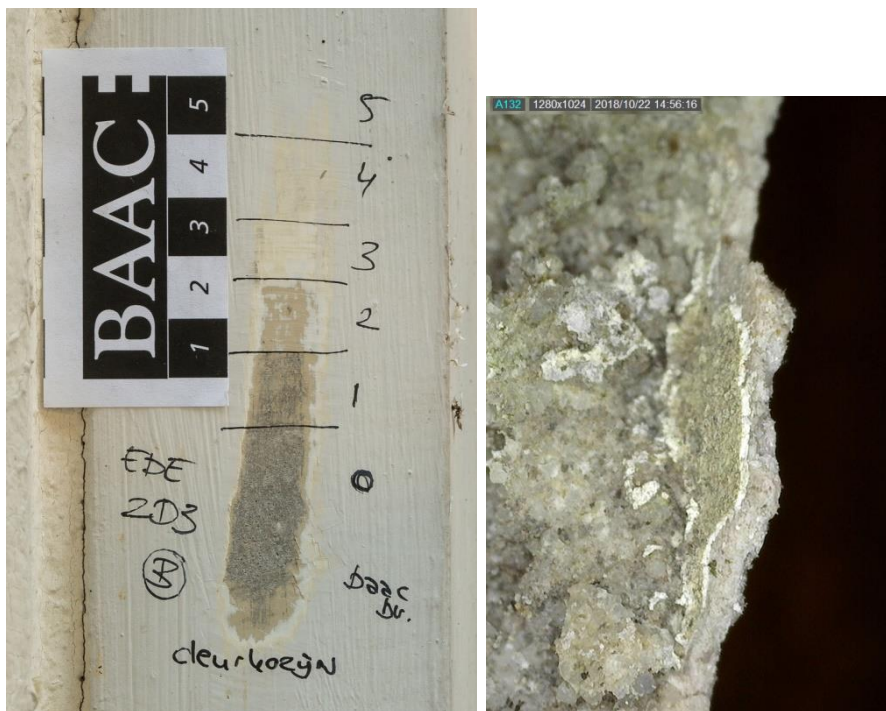
Kleurentrap A op de stalen toegangsdeur van het ketelhuis.

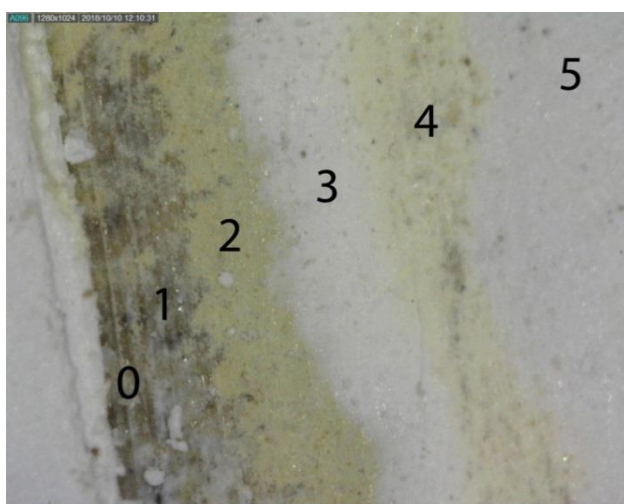
Microscopopname kleurentrap A met onder het staal van de deur en boven de verflagen. De laagdikte is niet te bepalen omdat de snede niet haaks op het verfpakket is gezet.

Tijdens analyse met de Dinolite-microscoop kon worden vastgesteld dat de oudste gele laag in feite bestaat uit twee lagen die niet met scalpel te scheiden zijn. Er zijn twee pogingen gedaan om de bovenste geellaag van de onderste te scheiden, zonder succes. Tussen beide lagen bestaat een klein verschil in kleur. Dat kan ook mede het gevolg zijn van het gegeven dat de bovenste laag een tijd lang aan de buitenlucht blootgesteld is geweest. Voor de oudste groenlaag geldt hetzelfde.

De stalen pui is gevat in een omlijsting van geprefabriceerd beton. Ook hier is een kleurentrapje op aangebracht (B). Het lijkt er op dat we hier van doen hebben met evenveel afwerklagen als op de deur, namelijk vijf, al is dat met het blote oog niet goed te zien. Pas wanneer we de DinoLite-microscoop gebruiken, zijn sporen te zien van een eerste laag die donkergroen van kleur is. Daarop volgt een aanmerkelijk dikkere laag lichtgroen die ook wel wordt aangeduid met 'US-army groen' (laag 2). Hierop zijn later drie witte/geelwitte lagen (3, 4 en 5) geschilderd.

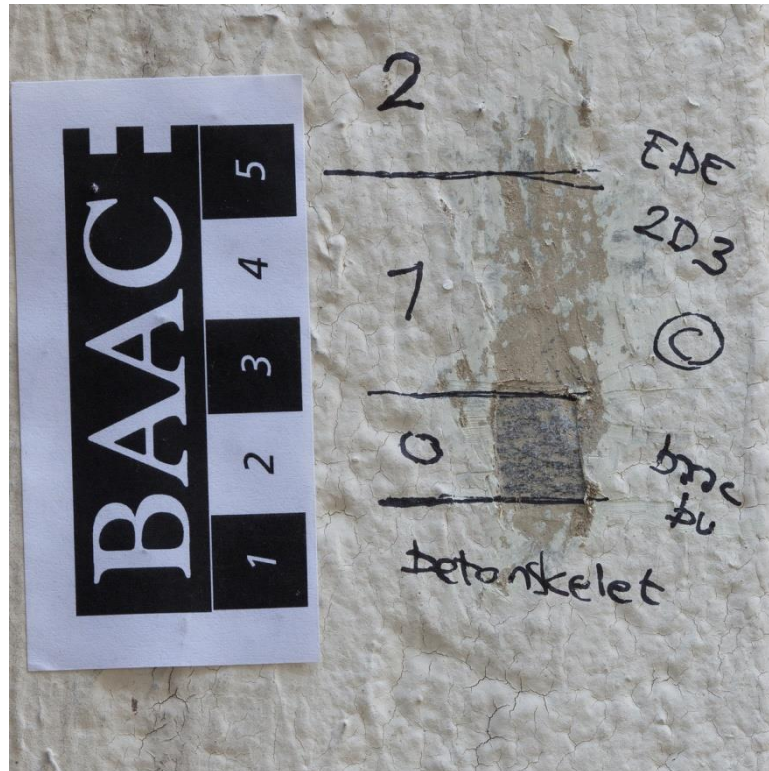

*Kleurentrap B op het betonnen kozijn van de stalen deur van het ketelhuis.
Microscopopname van het verzamelde monster met zicht op restanten van een groene afwerking.*

Microscopopname kleurentrap B met het beton links (groen van kleur). De laagdikte is niet te bepalen omdat de snede niet haaks op het verfpakket is gezet.

Op de gewapende betonconstructie waarin het betonnen kozijn met de stalen deur zijn aangebracht, is ook een kleurentrapje (C) aangebracht, namelijk links van de deur. Door de onregelmatige structuur van de afwerking van het beton, is het trapje niet heel strak te maken. We zien hier onder de huidige wittige toplaag (2) een oudere kleur verschijnen, namelijk een lichtgroen (1), het eerder genoemde 'US-army groen'. Die laag is aangebracht op het beton, waarop we in dit geval geen sporen hebben aangetroffen van een oudere, donkerder groen.

Kleurentrap C op het betonskelet links van de deur van het ketelhuis.

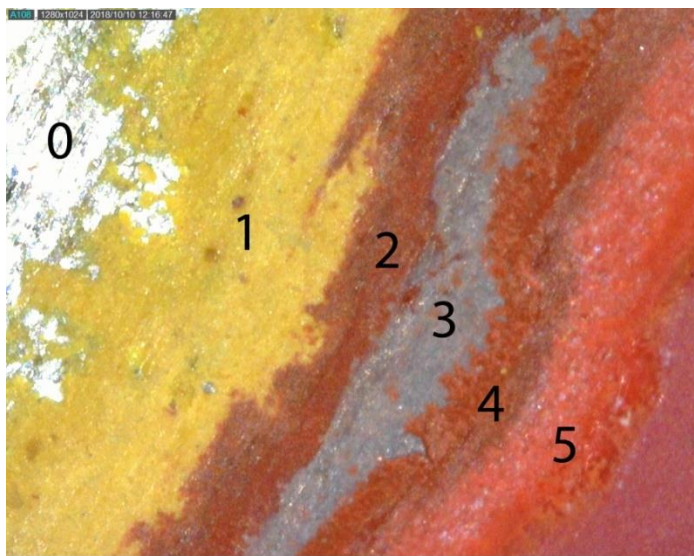
Microscoopopname kleurentrap C van een monster afkomstig van één van de kolommen. Door de lamp van de DinoLite kleurt het groen wat lichter en het wit wat geel.

Op één van de roosters in de zuidgevel zijn ook kleurentrapjes gemaakt, één op het stalen rooster zelf, één op het stalen kozijn. De laagopbouw blijkt op beide onderdelen identiek. Met als oudst aanwezige laag twee lagen geel (1). In afwijking tot het geel dat we al op de deur van het ketelhuis aantreffen, gaat het hier om twee lagen die moeilijk van elkaar zijn te scheiden. De onderste laag, die duidelijk donkerder is, is moeilijk vrij te leggen. Hierna vindt opeenvolging plaats met rood

(2), grijs (3) en weer rood (4). Het groen dat we op de deur aantreffen, is hier dus overgeschilderd met roodtinten.

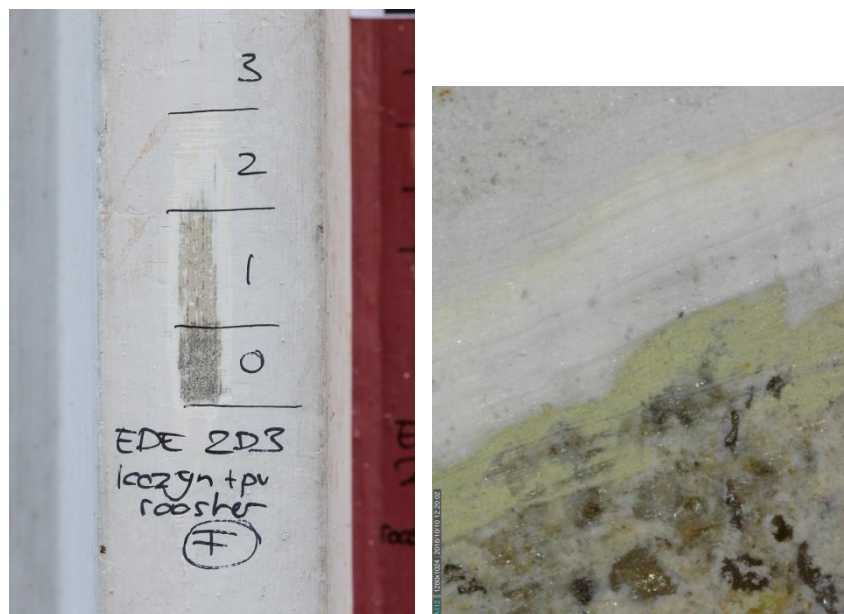
Twee kleurentrapjes (D en E) op het stalen rooster in de zuidgevel en het kozijn waarin het is aangebracht. Rechts een uitsnede met de twee tinten geel.

Microscopieopname op het roosterkozijn (kleurentrap D) met linksboven het ijzer (donker op de foto). De laagdikte is niet te bepalen omdat de snede niet haaks op het verfpakket is gezet. In het geel zijn met enige moeite twee lagen te onderscheiden waarbij de oudste iets donkerder is.

Op de betonomlijsting waarin het rooster is gevat (Kleurentrapje F), zien we dezelfde kleuren terugkomen als op het lijstwerk rond de deur van het ketelhuis (B). Twee tinten groen worden hier gevolgd door (geel)witte lagen. De donkerdere

(mos)groene laag kon bij het maken van het kleurentrapje niet van de ondergrond worden gescheiden en is daarom in het veld als ondergrond aangemerkt. Op de microscoopopname lijkt sprake te zijn van een afwerklaag, de zeer sterke hechting met het beton lijkt eerder op een primer te lijken dan op een toplaag.

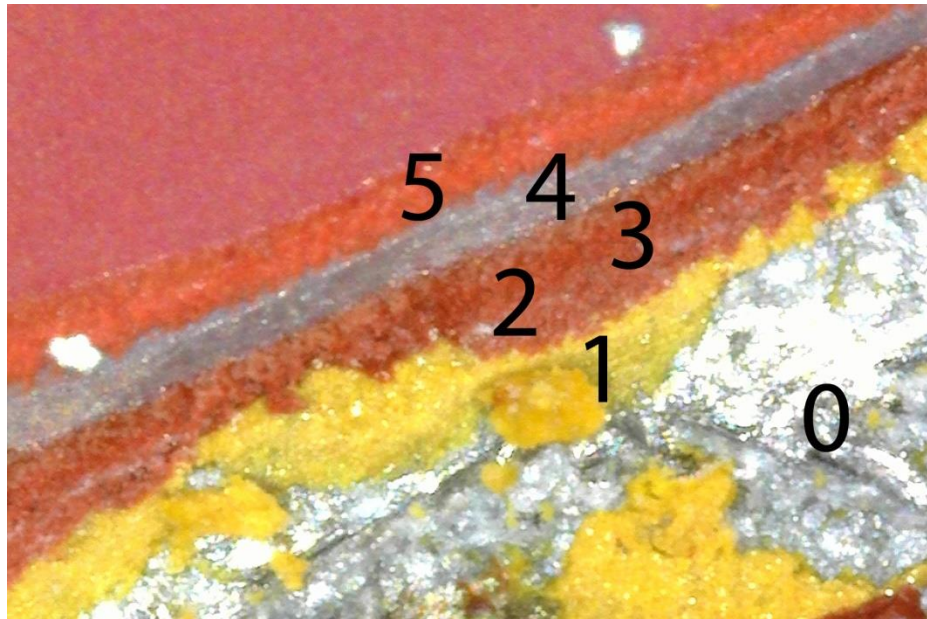

Kleurentrapje F op het betonwerk links van het rooster in de zuidgevel. Rechts de bijbehorende microscoopopname.

Kleurentrap G is aangebracht op één van de stalen ramen in de zuidgevel van het gebouw. De opbouw is gelijk aan de opbouw van het gevelrooster. Een dubbele gele laag (1) wordt gevolgd door roodtinten (2, 3, 5 en 6) afgewisseld met één grijze laag (4). We hebben hier tussen de gele en de grijze laag met de nodige moeite twee lagen rood (2 en 3) bloot kunnen leggen. Het is goed mogelijk dat de opbouw bij het rooster identiek is, maar dat we hier één van de rode lagen hebben gemist.

Stalen raam in de zuidgevel van het gebouw met kleurentrapje G.

Op de microscoopopname (G) is ook een licht onderscheid te zien tussen lagen 2 en 3. De gele laag is de oudst aanwezige afwerking. Hier zijn we er zeker van dat het een afwerklaag is en geen grondlaag.

De stalen brandtrap tegen de zuidgevel heeft op de trapboom 4 of 5 lagen verf. Wij zijn er niet zeker van of tussen het staal (0) en de rode laag (2) een donkergroene verflaag aanwezig is. De microscoopopname bood hier ook geen uitkomst. Zeker is dat het rood gevolgd wordt door een witte grond, waarop twee lagen donkergroen zijn aangebracht (lagen 4 en 5). Dat de witte grondlaag is aangebracht op de rode verf, maakt aannemelijk dat die rode laag een toplaag is en geen grondlaag. Zie ook kleurentrap J, aangebracht op één van de trapspijlen.

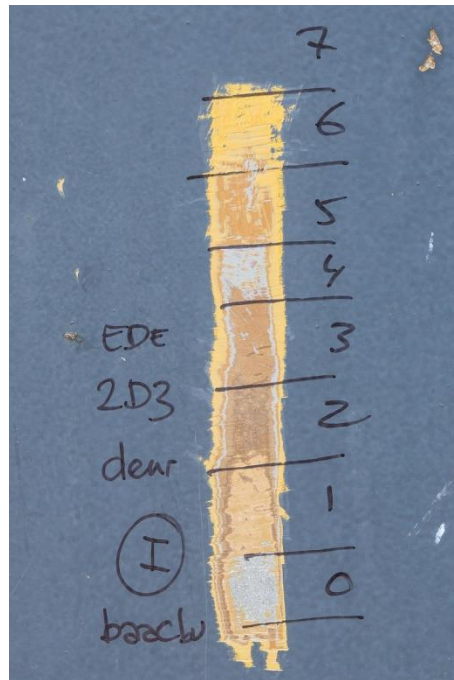
Kleurentrapje H met groene en rode afwerklagen en een witte grondverf daartussen.

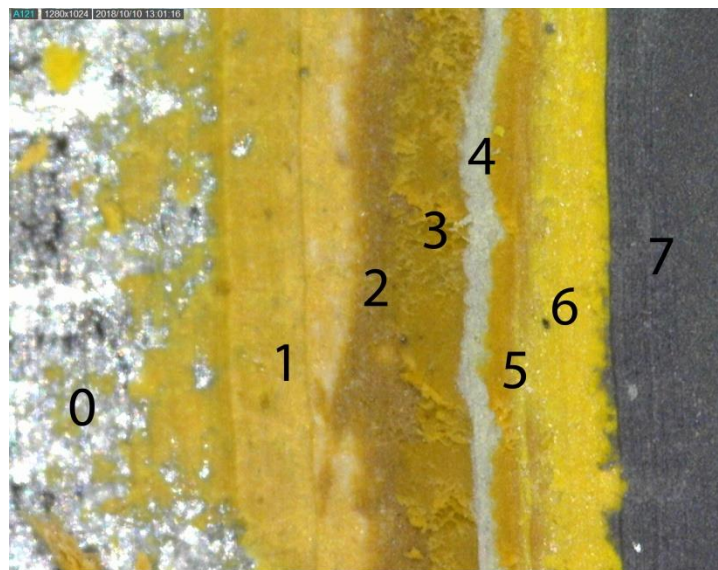
Microscoopopname ten behoeve van kleurentrapje H. Opbouw van links naar rechts.

De stalen deur die in de zuidgevel het souterrain ontsluit (rechts van de brandtrap) is ook geselecteerd om een kleurentrap op aan te brengen. Kleurentrapje I bevat 7 lagen. De oudst aanwezige laag (1) is een dubbele, lastig te scheiden laag met een gele kleur. Deze wordt opgevolgd door twee okergroene lagen (2 en 3) alvorens we een grijze laag (4) aantreffen waarvan we eerder hebben geopperd dat dat een grondlaag zal zijn. Daarop is achtereenvolgens een okergroen gezet (5), een geel

(6) iets feller dan laag 1 en de huidige blauwgrijze toplaag (7). De opbouw is ook in de microscoopopname goed te zien.

Kleurentrap I op de deur die in de zuidoostelijke gevel het souterrain ontsluit.

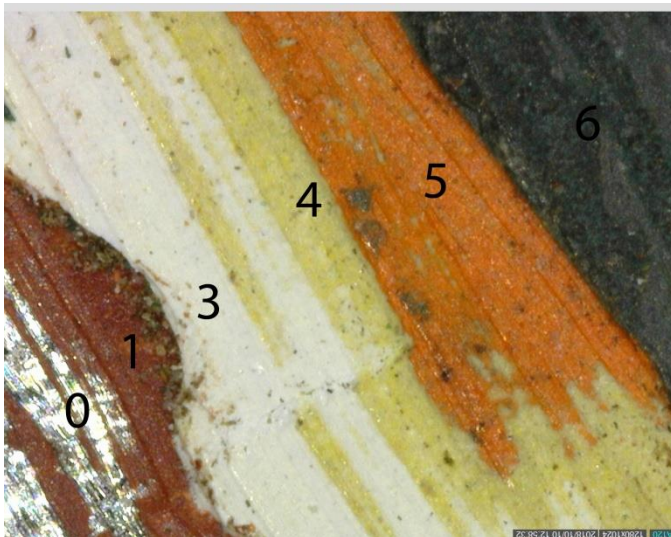
Microscoopopname op de deur die in de zuidoostelijke gevel het souterrain ontsluit. Laagopbouw van links naar rechts. Kleurentrap I.

Op één van de trapspijlen van de brandtrap bij de zuidoostelijke gevel is ook een kleurentrapje gemaakt, kleurentrap J. Verwacht werd dat we hier eenzelfde soort opbouw zouden aantreffen als op de trapboom (kleurentrap H), maar dat bleek

niet het geval. Op de spijlen zijn meer afwerkklagen aangetroffen, zes in getal. De oudst aangetroffen kleur is een dieprode kleur (1), gevolgd door een lichte (mogelijk opgeschuurd) rood (2). Daarop volgt een witte (3, waarschijnlijk een gronding), een crèmekleurige (4), een oranje (5) en tenslotte het huidige groen. Omdat het lagenpakket hier dikker is dan op de trapboom, bestaat het vermoeden dat de trapboom een keer is kaal gemaakt op de plek waar het kleurentrapje werd aangebracht.

Kleurentrap J op één van de spijlen van de brandtrap tegen de zuidgevel.

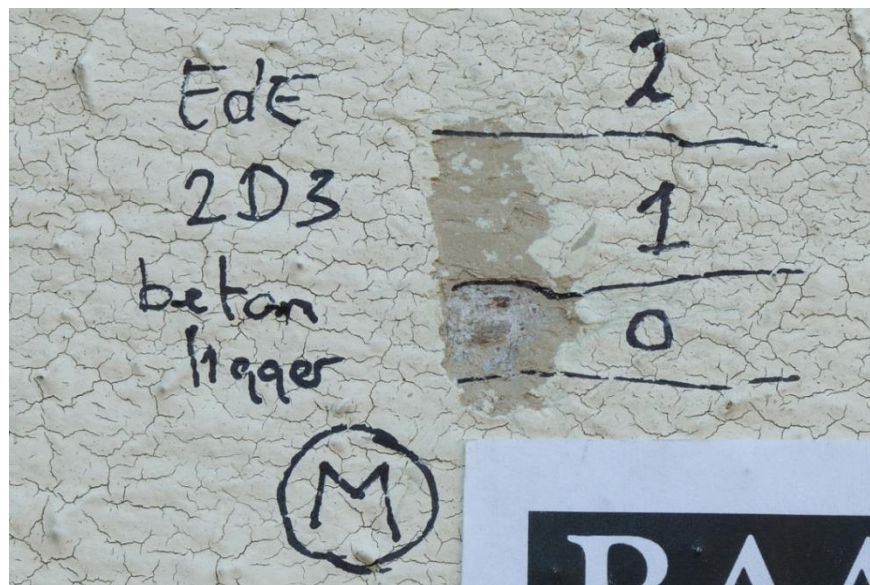

Microscopopname (J) van de stratigrafie van linksonder (staal) naar rechtsboven. De geelcrème kleurige lijnen vormen één geheel (wat niet uit de opname blijkt). De opname is niet haaks op het verfpakket gemaakt, waardoor ook geen informatie kan worden gegeven over laagdikten.

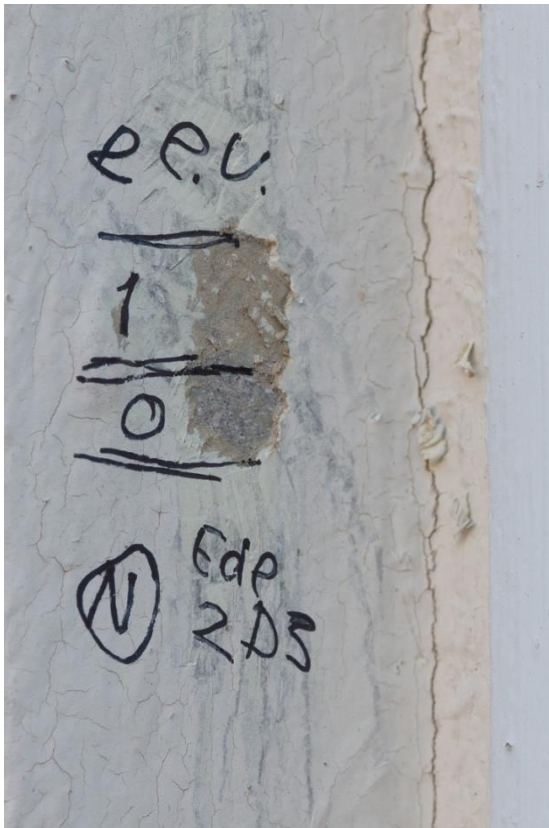
In de noordgevel is onder het betonnen trapbordes een aantal kleurentrapjes gemaakt. De eerste (K) op één van de betonnen kolommen. Het materiaal lijkt ook hier donkergroen van kleur te zijn. Gevolgd door een witte gronding en een legergroene kleur alvorens de huidige grijzige toplaag werd aangebracht. Een kleurentrapje (O) werd ook aangebracht op een hier aanwezig, beschut venster van staal. Dit leverde eenzelfde resultaat op als eerdere stalen vensters. Dat geldt ook voor de betonomlijsting om de vensters (kleurentrapje L) waar als oudste kleur groen werd aangetroffen en het betonskelet (kleurentrapje M) en de betonomlijsting daarin (kleurentrapje N).

Kleurentrap K, kolom onder trapbordes noordgevel. Rechts kleurentrapje L op de betonomlijsting van een venster in de westgevel (onder het trapbordes).

Kleurentrapje M op het betonskelet van de noordgevel.

Kleurentrapje N op een betonnen vensteromlijsting van de noordgevel.

In de oostgevel is op de handlijst van een stalen trap nog een kleurentrapje (P) aangebracht. Hierop zijn slechts drie lagen verf aangetroffen. De oudste is een gifgroene kleur. De trap is vermoedelijk een latere toevoeging.

Kleurentrapje P op de handlijst van een trap aan de oostzijde van het gebouw.

Globale indruk van de oudst aanwezige kleurstelling van het pand. Groen in plaats van wit, stalen deuren in geel en stalen trappen in rood. De tinten rood en geel komen in het metselwerk ook voor. In combinatie met de grijzige kleur van de steenslagpanelen is het kleurenpalet daarmee compleet.

7 Waardenstellingen

7.1 Waardedefinities

Om een proces van planvorming, plantoetsing en vergunningverlening soepel te laten verlopen, is het van belang dat alle betrokken partijen hetzelfde verstaan onder monumentale waarden en hun gradaties alsmede de door de bouwhistoricus gehanteerde toetsingscriteria. Dit hoofdstuk begint dan ook met het definiëren van de waarde-categorieën en de criteria authenticiteit en zeldzaamheid. De waardencategorieën en toetsingscriteria zijn voorgeschreven in de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (RCE en SBN) zonder dat daarbij aangegeven wordt wat daar precies onder wordt verstaan.

In de inleiding van dit rapport is monumentale waarde in de context van gebouwd erfgoed omschreven als: een term waarmee objecten worden aangeduid die voor

de samenleving als geheel belangrijk worden gevonden, vaak met het oog op de eigen cultuur en identiteit. Op academisch niveau ligt de nadruk van oudsher sterk op architectuur en vormgeving. Van vroeger uit worden vooral die gebouwen als monument aangewezen waarvan het exterieur duidelijke karakteristieken heeft van een bepaalde architectuurperiode. De laatste jaren komt er steeds meer aandacht voor historische constructies in, en de historische gebruiksfunctie van, gebouwen.

De bouwhistoricus heeft volgens de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* twee primaire toetsingscriteria tot zijn beschikking om onderscheid te maken in waardengradaties. Het betreft de mate van authenticiteit én de mate van zeldzaamheid. Het begrip authenticiteit is op zichzelf niet complex. Authenticiteit staat gelijk aan echtheid, 'zoals op het moment van ontstaan' en ongewijzigd. Men moet er hierbij wel voor waken dat de focus niet onevenredig op de eerste bouwfase wordt gelegd. Het is immers mogelijk dat een tweede, derde of zelfs vierde bouwfase ook monumentale waarde vertegenwoordigt. Een bepaalde ingreep kan bijvoorbeeld zeer karakteristiek zijn voor een bepaalde tijd. Als dat het geval is, dan spreekt men in bouwhistoriekringen van (bouw)historische gelaagdheid. Feitelijk kent men hierbij een zekere monumentale waarde toe aan één of meerdere bouwfases waarbij authentieke relictten uit die fasen nog aanwezig zijn.

Het begrip zeldzaamheid kan bij bouwhistorisch en waardenstellend onderzoek niet absoluut worden bepaald. Daarvoor ontbreekt het aan kwantitatieve informatie. Daarnaast speelt parten dat niet altijd duidelijk is wat het referentiegebied precies is. Op plaatselijk niveau is een bouwkundig onderdeel eerder zeldzaam dan op provinciaal of zelfs landelijk niveau. Daarnaast kan de mate van zeldzaamheid vaak niet los worden gezien van de mate van authenticiteit. Immers een hogere mate van authenticiteit is per definitie zeldzamer.

Bij het opstellen van een waardenstelling schrijven de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* drie categorieën voor: hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De termen zijn goed toe te passen, wanneer men weet wat er onder wordt verstaan. Positief is feitelijk een bevestiging, een 'ja' antwoord. Positieve monumentale waarde wil dus niet veel anders zeggen dan dat er inderdaad sprake is van monumentale waarde. BAAC beschouwt positieve monumentale waarde als basiswaarde. De indicator hoog wordt toegepast om te verheffen. Er is niet zomaar sprake van monumentale waarde (positief), maar van iets bijzonders. De lastigste term in gebruik is de term indifferent wat letterlijk onverschillig betekent. In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* worden indifferente monumentwaarden gedefinieerd als zaken die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object (of gebied). Het lastige daaraan is de koppeling van

indifferent en waarden, wat suggereert dat er wel sprake is van waarden, maar dat die niet in verhouding staan tot de positieve en eventueel hoge monumentale waarden.

Het is om die reden dat BAAC in haar rapporten een vierde categorie hanteert, namelijk de categorie: geen monumentale waarde. Vaak gaat het hierbij om recente(re) afwerkingen, zoals vloerbedekkingen, behangsels, gipsplafonds en dergelijke.

Gesimplificeerd kan worden gesteld dat wanneer sprake is van een authentieke én zeldzame situatie, hoge monumentale waarde dient te worden toegekend. In geval een toestand authentiek is maar niet zeldzaam (of omgekeerd), is een positieve monumentale waarde op zijn plaats. Indifferente monumentale waarde ten slotte is de categorie waaronder zaken worden geschaard wanneer van een authentieke en zeldzame toestand in het geheel geen sprake is.

- Hoge monumentale waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied (bijzonder of uitzonderlijk).

Voor onderdelen waaraan hoge monumentale waarde is toegekend, geldt dat het behoud daarvan een zeer zwaar wegende factor is bij de afweging van algemene belangen (de betekenis van het monument voor de samenleving) tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar. In principe is al bij de planvorming het behoud van deze onderdelen een gegeven/uitgangspunt. Aanpassingen zijn denkbaar wanneer de bestaande monumentale waarde wordt versterkt (bijvoorbeeld door herstel van details, terugbrengen van oorspronkelijke kleurstellingen, het verwijderen van waarde-verstorende elementen of eventueel reconstructie). Indien de waarde wordt aangetast, geldt dat ingrepen met zorg moeten worden uitgevoerd waarbij de historische architectuur van het gebouw maatgevend is. Aanpassing van elementen met hoge monumentale waarde kan gevolgen hebben voor de monumentale status van het gebouw.

- Positieve monumentale waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied, omwille van de (redelijk) hoge mate van authenticiteit en/of zeldzaamheid (basiswaarde).

Voor onderdelen waaraan positieve monumentale waarde is toegekend, geldt dat er bij het maken van verbouwingsplannen, vanuit bouwhistorisch oogpunt, gestreefd moet worden naar zoveel mogelijk behoud er van. Het monumentale belang van deze elementen dient zorgvuldig afgewogen te worden tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar. Aanpassingen van positief gewaardeerde onderdelen zijn denkbaar wanneer het karakter en de monumentale waarde van het geheel blijven bestaan of eventueel worden versterkt. Substantiële aantasting van positief gewaardeerde onderdelen kan gevolgen hebben voor de monumentale status van het gebouw.

- Indifferente monumentale waarde: van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object als gevolg van een aantasting van de mate van authenticiteit of de veelvoorkomendheid.

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen zwaarwegende argumenten om het volledige behoud van indifferent gewaardeerde onderdelen na te streven. Wijzigingen behoren doorgaans tot de mogelijkheden, sloop in veel gevallen ook. Reconstructief herstel kan in sommige gevallen leiden tot opwaardering van indifferent gewaardeerde onderdelen.

- Geen monumentale waarde

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen argumenten om het behoud van elementen zonder monumentale waarde na te streven. Wijzigingen of zelfs sloop behoren zonder voorbehoud omwille van bouwhistorie of de monumentale status tot de mogelijkheden en kunnen in het geval het verstorende elementen zijn, zelfs een positief effect hebben op de beleving van de monumentale waarde van het complex als geheel.

7.2 Waardering

7.2.1 Algemene historische waarde

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de algemene historische waarde van een object inzicht moet worden verkregen in verbondenheid met maatschappelijke ontwikkelingen. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of in het gebouw één of meerdere maatschappelijke ontwikkelingen tot uitdrukking komen, en zo ja, in welke mate en hoedanigheid. Dit is geen eenvoudige opgave, mede omdat concrete definities van de gehanteerde begrippen ontbreken. In deze rapportage worden alleen die begrippen gedefinieerd waarover binnen de kaders van het onderzoek uitspraken mogelijk zijn.

- Onder culturele ontwikkeling wordt in dit kader verstaan de ontwikkeling van veronderstellingen, opvattingen, waarden, normen en de materiële uitdrukking daarvan door een samenleving of een groep daarbinnen. De ontwikkeling van menselijke activiteit op tastbare wijze tot uiting gebracht.

Het gebouw geeft inzicht in de wijze waarop gedurende de twintigste eeuw een kazernekeuken in één gebouw werd gecombineerd met een aantal nevenfuncties, in dit geval functies die waren gericht op ontspanning (hobbyruimten), lichamelijke (arts) en geestelijke (pastoor, dominee, aalmoezenier) bijstand. Aan het gebouw is dat multifunctionele gebruik af te lezen aan het samenstel van bouwdelen en vooral aan de diverse niet hiërarchisch gelede toegangen tot het gebouw (het is

niet mogelijk om alle ruimten te bezoeken zonder daarbij buitenlangs te gaan). Voor de duiding van de historische functie van de gebouwen is wel de nodige voorkennis nodig, in het interieur is nog maar weinig dat aan het oorspronkelijke gebruik herinnert (het ketelhuis is één van de uitzonderingen). Cultuurhistorisch kan ook betekenis worden toegekend aan de vormgeving van het gebouw in contrast met de ongeveer zestig jaar oudere kazernesgebouwen. In die tijd heeft landelijke chaletstijl met rijke ornamentiek plaats gemaakt moderniteit waarbij doelmatigheid en uiteraard ook hygiëne duidelijk de overhand hebben gekregen.

- Onder sociaaleconomische ontwikkeling wordt in deze rapportage gerekend de ontwikkeling die betrekking heeft op algemene welvaart/voortgang.

De bouwhistorische verkenning heeft niet aangetoond dat er sprake is van een uiting aan een sociaaleconomische ontwikkeling. De kazerne als geheel, de keuken in bijzonder, zal mogelijk wel enige betekenis hebben gespeeld voor de plaatselijke middenstand, bijvoorbeeld bevoorrading.

- Onder geestelijke ontwikkeling wordt in deze rapportage verstaan de ontwikkeling van het niet stoffelijke, in dit geval tot uiting gebracht in het materiële; het complex.

Hiervan is in het gebouw beperkt sprake. Bekend is dat de pastoor, de dominee en de aalmoezenier in het gebouw kantoor hielden, maar aan hun werk en verblijf herinnert concreet weinig meer, anders dan het zitbankje in de voormalige wachtruimte en de werkruimten daaromheen.

- De geografische ontwikkeling kan worden gedefinieerd als de betekenis die het gebied heeft voor de door de mens gecreëerde leefomgeving; de wijze waarop het natuurlandschap in cultuurlandschap werd getransformeerd en aan ontwikkelingen in gebruik werd aangepast, zowel in materiële als immateriële zin.

Binnen de kaders van de verkenning is hierover in beperkte mate informatie verzameld. Historische opnamen tonen aan dat bij het maken van het ontwerp duidelijk rekening is gehouden met de landschappelijke context die in ieder geval in 1908 al bestaat (de glooiing in het landschap). Op basis daarvan kan gerust worden gesteld dat het ontwerp van het gebouw sterk verankerd is in het landschap (het zou niet op een willekeurige andere plek gebouwd kunnen worden vanwege het verschil in maaiveldniveau).

- Onder bestuurlijke ontwikkeling wordt verstaan de ontwikkeling van zeggenschap over een maatschappelijk afgebakend gebied.

Binnen de kaders van deze rapportage zijn geen aanwijzingen verzameld dat hiervan sprake is.

- Onder (technische en) *typologische ontwikkeling* op maatschappelijk vlak wordt hier verstaan de ontwikkeling in grondvorm gerelateerd aan de mens/gebruiker (bijvoorbeeld sekse of status) of sociale gebeurtenissen.

Binnen de kaders van de verkenning is hierover onvoldoende informatie verzameld. De grondvorm houdt wel rekening met scheiding van (keuken)personeel en militairen, waarbij binnen de laatste groep ook sprake was van scheiding tussen korporaals en soldaten.

- Onder *innovatieve waarde* wordt verstaan de ontwikkeling van nieuwe ideeën en opvattingen, hier met betrekking tot maatschappelijk of op de markt gerichte of strategische vernieuwing.

Het programma dat aan het ontwerp ten grondslag ligt, lijkt onveranderd te zijn in vergelijking met keukengebouwen die werden gebouwd bij de kazernes die kort na de Tweede Wereldoorlog verrezen. In dat opzicht is van een innovatief ontwerp geen sprake (zonder de inpassing in het landschap daarmee te kort te doen).

7.2.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is.

Het gebouw is niet gelegen binnen de grenzen van een beschermd dorpsgezicht. Toch durven we wel te stellen dat het complex van kazernes aan de zuidoostzijde van Ede van bovenregionale, zelfs landelijke betekenis is, vooral vanwege de defensiegebouwen die hier vanaf het begin van de twintigste eeuw gefaseerd tot stand zijn gebracht. In de nabijheid van het gebouw, door de gemeente Ede is het als beeldbepalend aangemerkt, zijn enkele rijksmonumenten aanwezig, waaronder de hoofdgebouwen van de kazernes die tussen 1906 en 1908 werden gebouwd. In zekere zin kan het keukengebouw worden beschouwd als één van de laatste schakels waaruit het complexencluster bestaat.

- Belang van het complex wegens de situering, verbondenheid met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk.

De verbondenheid met het landschap en de directe gebouwde omgeving is groot, op functioneel gebied. Men zou kunnen stellen dat het contrast tussen de wederopbouwarchitectuur van het keukengebouw en de chaletstijl van de hoofdgebouwen van de kazernes zo groot is, dat van verbondenheid nauwelijks sprake is.

- Belang van het complex wegens de wijze van verkaveling / inrichting / voorzieningen.

Kon binnen de kaders van deze verkenning niet worden bepaald. Op oude foto's van de kazerne lijkt het terrein waarop het keukengebouw tot stand kwam nog geen deel uit te maken van het kazerneterrein.

- Belang van het complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk.

Het gebouw contrasteert in de omgeving die gedomineerd wordt door panden in schoonmetselwerk. Dit kan negatief worden beschouwd, maar evengoed als meerwaarde worden aangerekend (diversiteit kan een kwaliteit zijn). We moeten hier overigens wel bedenken dat het contrast minder groot was tot aan het moment dat besloten werd om het betonwerk wit te schilderen. Ook de oorspronkelijke groene (leger)kleur kan een opgaan in de omgeving als uitgangspunt hebben gehad.

- Het belang van het complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen.

Binnen de kaders van deze verkenning kon dat niet worden bepaald. De bouwhistorische verkenning heeft aannemelijk gemaakt dat men met het oorspronkelijke kleurenpallet gestreefd heeft naar een uitstraling die beter opgaat in de omgeving dan met het huidige, dominante wit op het betonwerk.

7.2.3 Architectonische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de architectonische waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex voor de geschiedenis van de architectuur en het oeuvre van de architect(en).

Het plaatsen van een werk in het oeuvre van een architect is doorgaans een lastige opgave, zelfs wanneer er complete oeuvreoverzichten van de betrokken architect bestaan. Wie verantwoordelijk is voor het ontwerp van het keukengebouw, is niet

bekend. Het ontwerp is tot stand gekomen onder supervisie van de Eerstaanwezend-ingenieur. Hij zou de ontwerper kunnen zijn. De bestektekeningen die bekend zijn, zijn getekend door F.G.A. Blokhuis, maar in de jaren zestig hoeft de tekenaar zeker niet de ontwerper van het gebouw te zijn. Hij kan ook de taak hebben om het ontwerp van de architect uit te werken tot bestektekening. Dat laatste kan aannemelijk gemaakt worden doordat de tekening is gewijzigd door H. Uwendijk. Waar die wijzigingen uit bestaan, weten we overigens niet. In de legenda wordt een wijziging van kozijnen met roosters vermeld, maar die wijziging dateert van 1967. Blokhuis tekende in 1962, Uwendijk wijzigde vier jaar later. Conclusie luidt dan ook dat het ontwerp niet te plaatsen is binnen het oeuvre van een architect. Binnen de geschiedenis van de architectuur speelt het ontwerp geen leidende rol. Het ontwerp is karakteristiek voor de tijd, en zal wellicht wat wenkbrauwen hebben doen fronsen vanwege het stijlcontrast met de oudere kazernebebouwing, maar daar zal het bij zijn gebleven.

- Belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteit van het ontwerp en de ornamentiek.

In de huidige tijdsgeest bestaat nog steeds meer waardering voor de chaletstijl van de hoofdgebouwen van de kazernes dan voor moderne architectuur uit de jaren zestig. Dat is overigens wel langzaam aan het veranderen, zoals vaker het geval is na verstrijken van een tijdsbestek van circa 50 jaar. De esthetiek in de architectuur ontwikkelt zich in de loop van de twintigste eeuw vrij snel van ambacht en ornament naar functionele standaardbouw waarbij het bouwmassa en silhouet het ornament in het landschap of de stedelijke structuur gaan vormen.

- Belang vanwege de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

Dit belang is vrij groot, vanwege het eenvoudige feit dat de draagconstructie (vooral het betonwerk) sterk gebonden is aan stramien, dat op haar buurt in hoge mate bepalend is voor de indeling van zowel het exterieur als het interieur. Het lijkt er op dat het kleurpallet dat in het exterieur werd samengesteld, ook in het interieur is doorgevoerd. In de huidige toestand is dat niet meer te ervaren doordat zowel binnen als buiten kleurgebruik is gewijzigd.

7.2.4 Bouwhistorische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de bouwhistorische waarden van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze

componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang van het object voor de geschiedenis van de bouwtechniek.

Het bouwen in metselwerk, beton en staal is karakteristiek voor het nieuwe bouwen en zeker ook de periode van wederopbouw. Er zijn geen bijzondere constructies of technieken toegepast. De bouw moet een redelijk standaard gebeuren zijn geweest met technieken die al veel eerder beproefd werden.

- Het belang van het object vanwege de historische gelaagdheid.

Hiervan is geen sprake. Geen van de wijzigingen die zijn doorgevoerd hebben geleid tot toevoeging of verbetering van de herinneringswaarde van het gebouw.

7.2.5 Waarden vanuit de gebruikshistorie

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de waarden vanuit de gebruikshistorie van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang vanwege de ordening, samenhang of inrichting van gebouwen of ruimten, passend bij een historische functie, gebruik of productie in het object/complex.

Een voorname karakteristiek van het pand is dat verschillende (historisch) functies waren samengebracht in één gebouw, met dien verstande dat er sprake was van een vrij strikte scheiding (de meeste delen van het gebouw hebben een eigen entree). De functie van de meeste ruimten is met enige voorkennis nog afleesbaar, maar overal is dat zeker niet. Meest herkenbaar is het ketelhuis waar de ketels nog staan opgesteld. In de keukens zijn de meeste installaties verdwenen waardoor alleen nog de vloer- en wandtegels indirect verwijzen naar de bereiding van voedsel (tegels in verband met hygiëne).

- Het belang vanwege een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex.

Het gebouw heeft gebruikswaarde als onlosmakelijk onderdeel van een kazernecomplex waar maaltijden bereid moesten worden voor de gebruikers. Behoud van gebouwdiversiteit op kazernelocaties is van belang (voorkomen moet worden dat alleen hoofdgebouwen gespaard blijven).

Eerste steen in de noordgevel van het gebouw. Men zou op basis daarvan kunnen stellen dat de noordgevel bij de bouw werd beschouwd als de voorgevel van het gebouw. Hier bevindt zich ook de toegang tot de grote eetzaal.

- Het belang van het object/complex als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/gebruiker/opdrachtgever. Hiervan is vrijwel geen sprake. Enige herinnering is er in de vorm van de 'eerste steen', gelegd door C. Koster, generaal-majoor der artillerie (22 september 1967).

7.3 Waardestellingen

De waardenstelling heeft in meer- of mindere mate een voorlopig karakter, omdat niet het gehele gebouw kon worden verkend. Dit heeft met name betrekking op het interieur van het gebouw. Door herhalingen in het gebouw is wel een goed beeld te vormen van het geheel. Desondanks is het voorstellen van dat beeld niet gelijk aan de eigen ervaring die aan de basis ligt van iedere waardenstelling.

Hoge monumentale waarde

1. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage geen hoge monumentale waarde toegekend aan het geheel, aan bouwdelen of aan elementen van het gebouw. De mate van authenticiteit is redelijk hoog (in het exterieur hoger dan in het interieur), maar vooral in pandig is er toch ook behoorlijk wat gewijzigd, zonder dat daarbij sprake is van toevoeging van een betekenisvolle laag (gelaagdheid). De mate van zeldzaamheid van constructies, materialen en technieken is op lokaal niveau redelijk te noemen, maar ons inziens niet groot genoeg om hoge monumentale waarde te kunnen toekennen.

Positieve monumentale waarde

2. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de gevels van het gebouw. De gevels verkeren, kleurstelling daargelaten, in vrijwel oorspronkelijke staat. De zeldzaamheid is redelijk, afhankelijk van een toetsingskader dat wordt gehanteerd (lokaal of landelijk). Het reconstrueren van de oorspronkelijke kleurstelling zal een positief effect hebben op

de beleving van het gebouw doordat het dan minder contrasteert met de omgeving.

3. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan het interieur van de onderste bouwlaag van het bouwdeel aan de westzijde vanwege de hoge mate van authenticiteit van de indeling, interieurelementen (waaronder de zitbank in de wachtruimte) en de afwerkingen (in hoofdzaak de vloerafwerking). De combinatie van deze facetten is inmiddels zeldzaam aan het worden.

4. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de wijze waarop de verschillende delen van het gebouw een eigen (niet hiërarchisch gelede) ontsluiting hebben, vooral op conceptuele gronden dus (maar ook aan de betonnen toegangstrappen en stalen toegangspuien), maar ook omdat de combinatie van functies met een eigen toegang een karakteristiek is voor twintigste-eeuwse kook- en eetgebouwen op kazerneterreinen (de historische verzamelfunctie is aan het gebouw af te lezen).

5. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan het ketelhuis vanwege de hoge mate van authenticiteit van indeling, afwerking en installaties in combinatie met een redelijke mate van zeldzaamheid. Vrij uitzonderlijk is de ruimte opzet van het ketelhuis, verklaarbaar doordat vanuit hier ook andere gebouwen op het terrein werden bediend.

6. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de oorspronkelijke afwerkingen van vloer- en plafond in de grote eetzaal vanwege de mate van authenticiteit en de voor de bouwtijd karakteristieke materiaaltoepassing (met name het plafond, geglazuurde baksteen).

7. Op basis van vergelijking van oude bouwtekeningen met de tekeningen van de thans bestaande toestand, wordt op grond van het belang van de historische inpandige structuur positieve monumentale waarde toegekend aan de oorspronkelijke scheidingsmuren van het gebouw, omwille van de mate van authenticiteit, het structuurbepalende karakter en de bijdrage aan de herkenbaarheid van een aantal ruimten (waaronder de centrale keuken, hal en toegangsportalen). De waarde wordt mede bepaald door de toepassing van stalen puiken zoals gebruikelijk was in de bouwtijd. De waardering is onder voorbehoud omdat door ontoegankelijkheid van een deel van het pand de relatie tussen wanden en daarop aanwezige afwerkingen niet kon worden bekeken.

8. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de keermuur aan de noordzijde van het gebouw en de buitentrap aan de noordzijde, die het niveauverschil in het landschap overbrugt. Beide zijn van betekenis voor de duiding van het gebouw in het landschap en te relateren aan de eveneens positief te waarderen bouwmassa van het pand.

9. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de betonconstructie in het ketelhuis (met name de paddenstoelkolommen) omdat deze in hoge mate bepalend zijn voor het

historische karakter van de ruimte. Dat is ondanks dat de constructievorm ten tijde van de bouw al decennialang een standaard in de bouwwereld was.

10. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt positieve monumentale waarde toegekend aan de betonconstructie van de tussenvloer van het bouwdeel aan de westzijde omwille van de mate van authenticiteit, maar vooral omdat de constructie tevens het plafond vormt van een interieurindeling die op de begane grond nog vrijwel volledig intact is (en positieve monumentale waarde vertegenwoordigt). Mogelijk is dat ook het geval in het bouwdeel aan de oostzijde, dat ten tijde van de verkenning niet toegankelijk was.

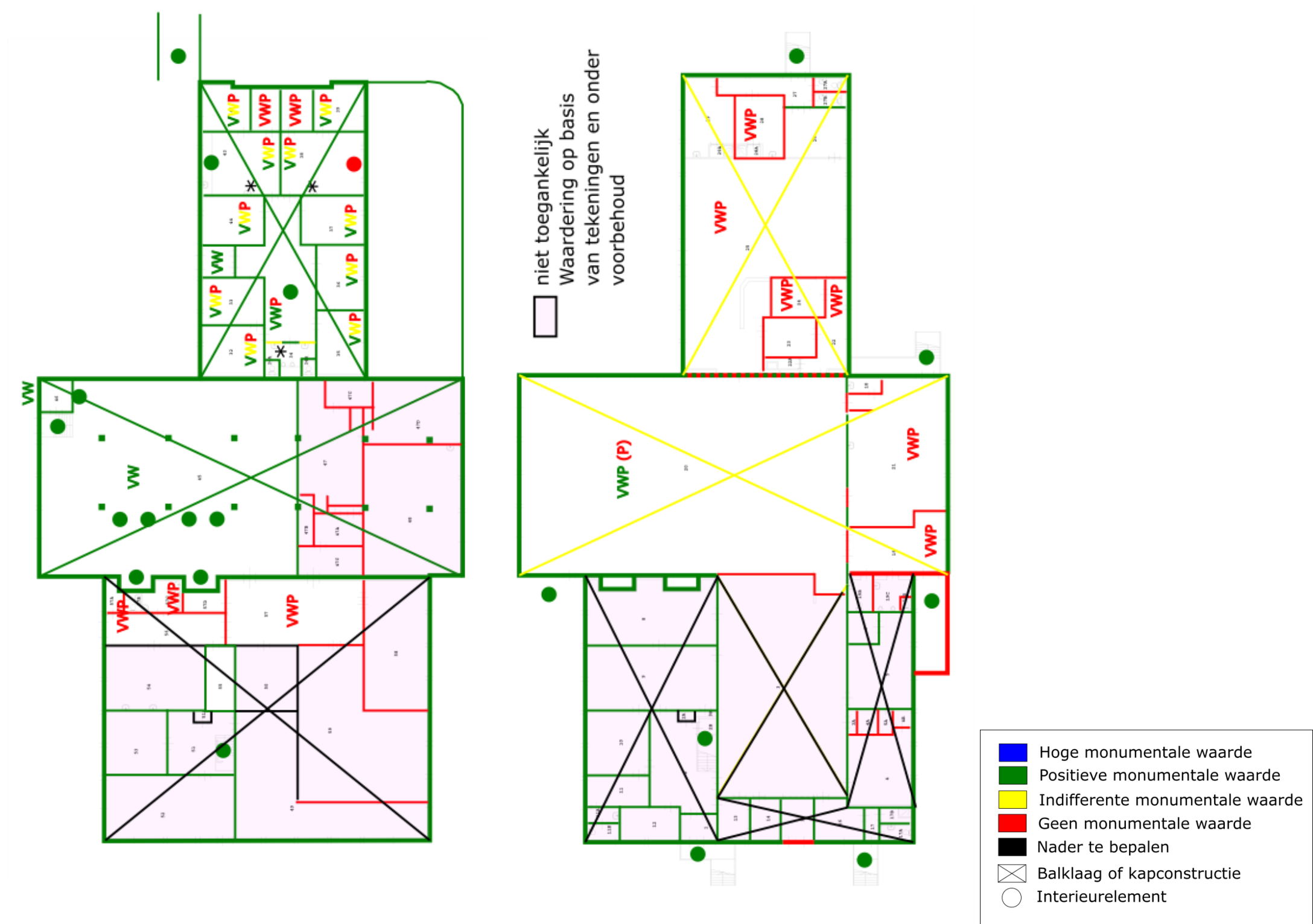
Indifferente monumentale waarde

11. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt indifferente monumentale waarde toegekend aan de daken die zijn samengesteld uit stalen liggers en geprefabriceerde betonelementen. De constructie mag dan wel oorspronkelijk zijn, van een zeldzame of anderszins bijzondere situatie is geen sprake. Hooguit kan worden gesteld dat de combinatie van materialen en technieken (gestort beton, geprefabriceerd beton en staal) een kenmerk is van de bouwtijd.

12. Indifferente monumentale waarde wordt toegekend aan wandafwerkingen die behoudens enkele zaken als vensterbanken en bijvoorbeeld tegelwanden ten behoeve van verdwenen wasbakken ontdaan zijn van historische materialen.

Geen monumentale waarde

13. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt geen monumentale waarde toegekend aan alle scheidingswanden, interieurelementen en interieurafwerkingen die niet uit de bouwtijd zijn. Op geen enkele plek is namelijk sprake van een toevoeging van een betekenislaag of van kwaliteit.

Waarderingskaart waarbij de 'V' staat voor vloerafwerking, de 'W' voor wandafwerking en de 'P' voor plafond.

Over BAAC

- Het bedrijf

BAAC is een onafhankelijk onderzoeksbureau dat zich sinds de oprichting in 2000 bezig houdt met cultuurhistorie in de breedste zin van het woord. BAAC voert alle mogelijke facetten van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit en beschikt over een groot aantal specialisten. Het bedrijf heeft ongeveer 80 werknemers in dienst, verdeeld over vestigingen in Deventer, 's-Hertogenbosch en Drongen (Vlaanderen). Bouwhistorie is van begin af aan één van de pijlers van het bedrijf. De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

- ir. Rob Gruben (bouwhistorisch onderzoek, fotogrammetrie)
- drs. ing. Geert Oldenmenger (bouwhistorisch, architectuurhistorisch en cultuurhistorisch onderzoek)
- drs. Hans Willems (historisch onderzoek)

- De onderzoeker(s) en auteur(s)

Drs. ing. Geert Oldenmenger (1976) studeerde bouwkunde aan de Hogeschool Enschede, waarbij hij stages vervulde bij Van Wijnen bv en IAA architecten. Daarna volgde hij aan de toenmalige Katholieke Universiteit Nijmegen (Radboud Universiteit Nijmegen) de studie Kunstgeschiedenis en Archeologie, waarbinnen hij zich vooral specialiseerde op de geschiedenis van architectuur en stedenbouw. Gedurende deze opleiding vervulde hij bij de gemeente 's-Hertogenbosch, afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten, een opleidingsplaats voor bouwhistorie. In twee jaar tijd werd een groot aantal panden in de Bossche binnenstad onderzocht en gedocumenteerd. In 2001 kreeg hij, aansluitend op deze opleiding, een baan aangeboden als bouwhistoricus bij BAAC. Daar werkte hij zich in korte tijd op tot senior bouwhistoricus. In 2008 studeerde hij als laatste doctorandus in de kunstgeschiedenis af met een scriptie waarin het leven en het werk van de negentiende-eeuwse, Zutphense stadsarchitect A.B.W. Langenberg centraal stond.